

BARBARA BURCHARD

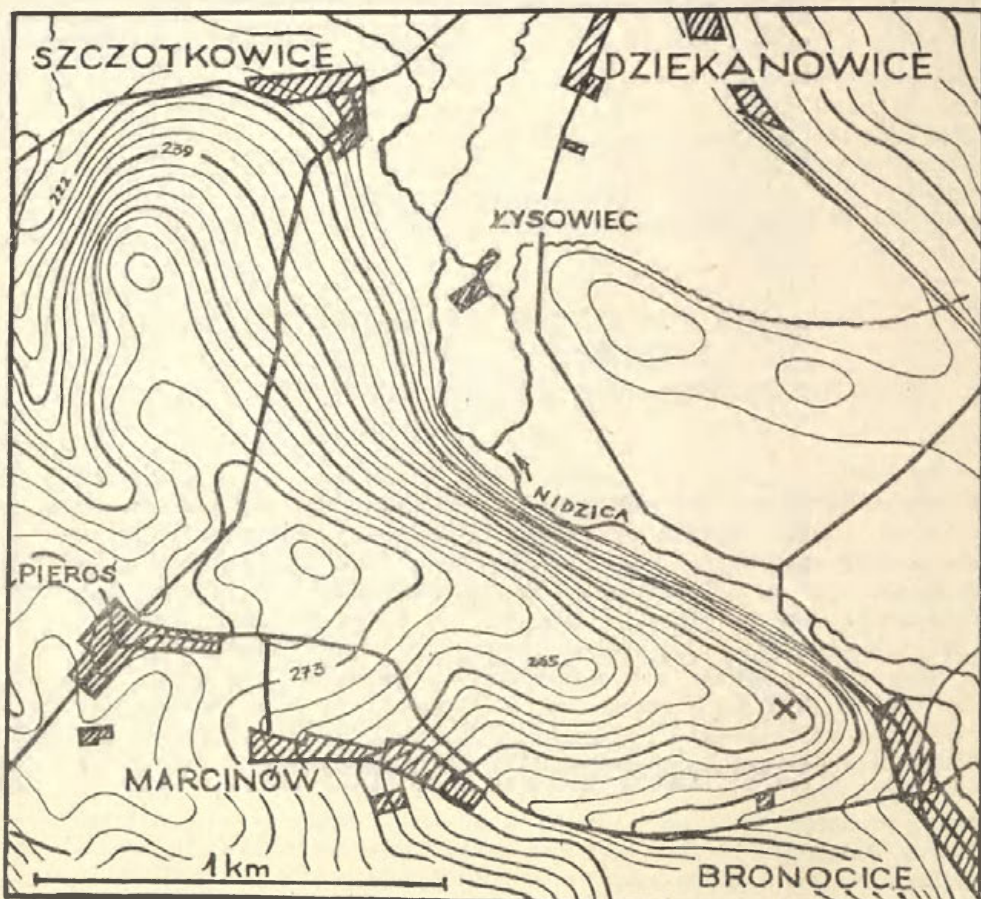
**BADANIA SONDAŻOWE NA OSADZIE KULTURY
PUCHARÓW LEJKOWATYCH
W BRONOCICACH, POW. KAZIMIERZA WIELKA, W 1969 R.**

Stanowisko w Bronocicach zostało odkryte w 1967 r. w wyniku poszukiwań powierzchniowych prowadzonych przez J. Kruka w ramach penetracji archeologicznej rejonu wideł Nidzicy i Sancygniówki¹. Dokonana prospekcja powierzchniowa oraz nieduży sondaż pozwoliły od razu ustalić rangę tego stanowiska. Składają się na nią: sytuacja topograficzna, występowanie bardzo dużych ilości materiałów powierzchniowych na wielkiej przestrzeni oraz cechy typologiczno-chronologiczne materiałów archeologicznych uzyskanych z sondażu i z powierzchni.

Stanowisko położone jest na wysokim wzniesieniu stanowiącym wschodnią część Płaskowyżu Rosiejowskiego (ryc. 1). Wzgórze ma kształt garbu zakończonego cyplem o stromo opadających zboczach od strony północnej i wschodniej ku dolinie Nidzicy. Względna różnica poziomów między powierzchnią stanowiska a dnem doliny rzeki wynosi ok. 60 m, co stanowi górną granicę ekspozycji terenowej stanowisk kultury pucharów lejkowatych według obserwacji J. Kruka na wyżynach lessowych Wyżyny Małopolskiej². Duże rozmiary partii szczytowej wzniesienia tworzyły naturalne ramy dla rozwoju osadnictwa. Jeśli dodać, że pokrywą glebową stanowią nalessowe gleby brunatne oraz bliskość koryta rzeki, to sytuacja terenowa stanowiska w Bronocicach spełnia wszystkie warunki, jakie określają najbardziej typowe osiedla wysoczyznowe kultury pucharów lejkowatych w tym regionie. Rozrzut występowania materiałów powierzchniowych pozwolił J. Krukowi oszacować w przybliżeniu rozmiary osady na 1300 × 250 m, co stawiałoby ją w rzędzie największych osad KPL. Zabytki występowały w partii szczytowej wzniesienia na stoku południowym i eksponowanym stoku wschodnim, czyli na zakończeniu cypla. W materiale

¹ J. Kruk, [w:] *Informator Archeologiczny. Badania 1967*, Warszawa 1968, s. 28—29; tenże, *Sondażowe badania wykopaliskowe w rejonie wideł Nidzicy i Sancygniówki*, *Spraw. Arch.*, t. 21:1969, s. 57—65. Wcześniejsze luźne znalezisko amfory KPL z Bronocic znajduje się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie pod nr inw. 910. Znalezisko to wymieniane jest przez K. Jażdżewskiego, *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce Zachodniej i Środkowej*, Poznań 1936, s. 263 oraz przez L. Graba-Łęcką-Paderewską, *Osadnictwo neolityczne nad dolną Nidą*, [w:] *Badania archeologiczne w okolicy Wiślicy. Rozprawy Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW*, t. 2:1963, s. 22.

² J. Kruk, *Studia osadnicze nad neolitem wyżyn lessowych*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973, s. 99.

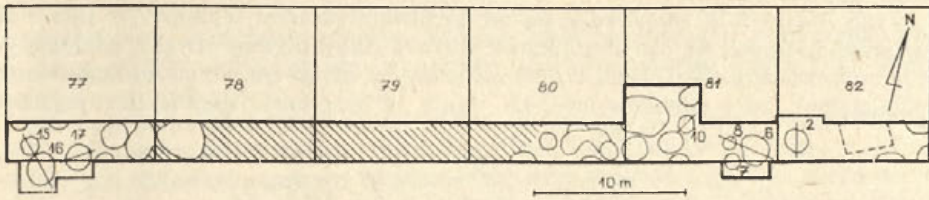
Ryc. 1. Plan sytuacyjny stanowiska w Bronocicach, pow. Kazimierza Wielka
x — miejsce zlokalizowania wykopu

Situation plan of the site at Bronocice, district of Kazimierza Wielka
x — localization of the excavation trench

ceramicznym zwracał uwagę brak ornamentu stemplowego oraz występowanie fragmentów kubków czerpakowych z uchami lekko wyniesionymi nad brzeg, co stanowiło m. in. wyznacznik chronologiczny późnego horyzontu KPL.

W celu uzyskania większej ilości materiału, który potwierdziłby przypuszczenie o późnej metryce tego stanowiska wysunięte na podstawie materiałów pochodzących z badań powierzchniowych i z jednej jamy przekopanej w ramach tych badań, przeprowadzono w 1969 r. większy sondaż³. Wykop usytuowano w bezpośrednim sąsiedztwie sondażu J. Kruka z 1967 r., w części wschodniej wzgórza, w partii jego cyfłowatego zakończenia. Wykop miał 60 m długości i 2,5 m szerokości oraz był poszerzony w kilku miejscach (ryc. 2). Oś dłuższa wykopu zoriento-

³ B. Burchard, [w:] Informator Archeologiczny. Badania 1969, Warszawa 1970, s. 34—35.

Ryc. 2. Bronovice, pow. Kazimierza Wielka. Plan wykopu z 1969 r.

Część zasrafiowana — zaciemnienie

Plan of the excavation trench in 1969

The shaded part denotes a dark patch

wana była mniej więcej w kierunku EW zgodnie z osią wzgórza, z odchyleniem dopasowanym do przebiegu miedzy. Wykop przecinał południowe krańce pól S. Rubachy i K. Rubachy wzdłuż polnej ścieżki. Pozornie ta część wzgórza stanowiła względne wypłaszczenie, jednak różnica poziomu między wschodnim a zachodnim krańcem wykopu wynosiła ponad 2 m. Odsłonięcie o łącznej powierzchni wynoszącej (wraz z poszerzeniami) ok. 2 arów ujawniło wielkie zagęszczenie obiektów archeologicznych w liczbie 27, z tym, że jedną trzecią swojej powierzchni wykop przecinał widoczne na odcinku 20 m duże zaciemnienie. Obiekty skupiały się z dwóch stron zaciemnienia. Zdołano wyeksplorować tylko 8 obiektów oznaczonych numerami 2, 6, 7, 8, 10, 15, 16 i 17. Miały one zapewne charakter gospodarczy.

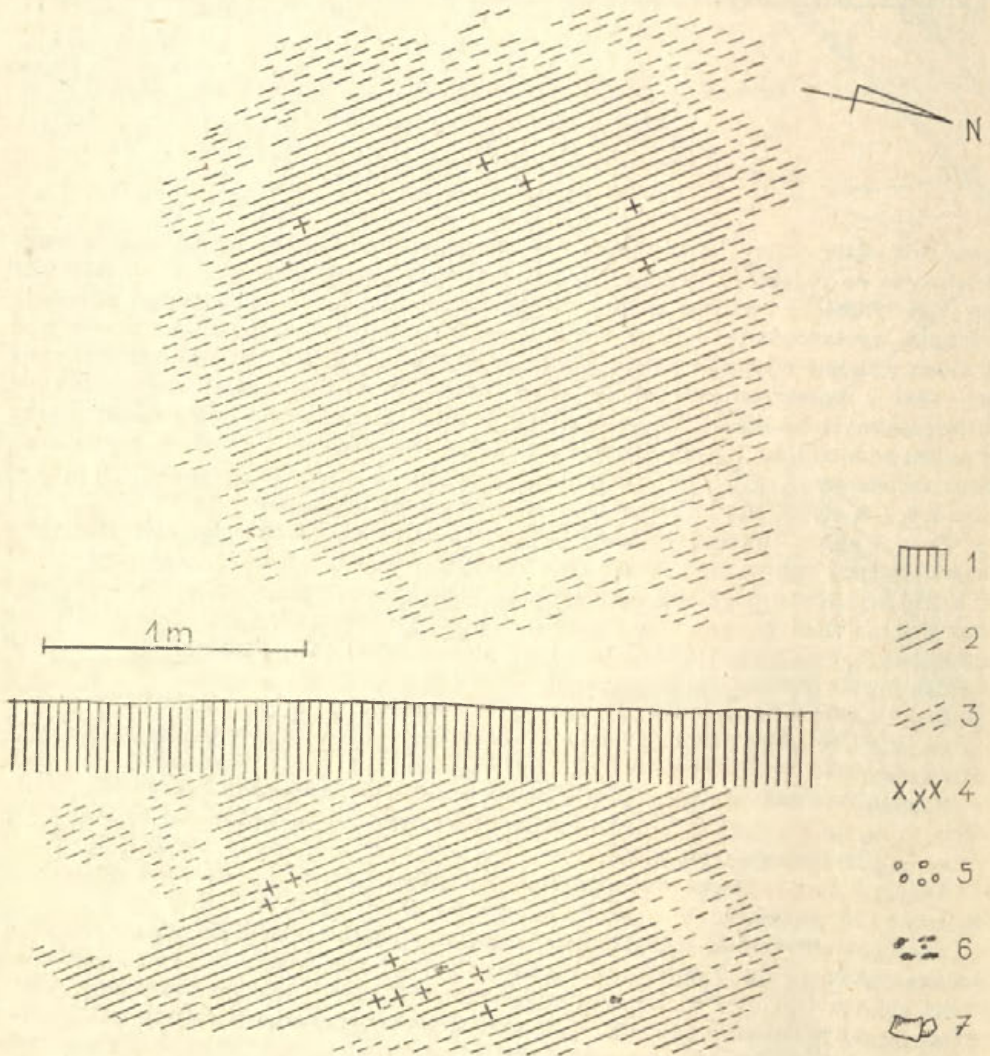
Jama 2 miała typową budowę — kolista w rzucie poziomym, rozszerzała się trapezowato ku dołowi (ryc. 3). Na dnie jamy wyróżniono warstwę mięszości 40 cm, w której wystąpiło dużo rozproszonych grudek polepy, soczewek węgla drzewnego oraz znaczna ilość fragmentów ceramiki i kości zwierzęcych, niektórych opalonych, stanowiących trzy czwarte treści archeologicznej całej jamy. W wyższych partiach znajdowało się bardzo mało zabytków. Wydaje się, że warstwa ta związana była z życiem i funkcją jamy, a nie z jej zasypywaniem się.

Jamy 8 i 10 mają podobną budowę i rozmiary — są w rzucie poziomym w przybliżeniu koliste i stosunkowo niegłębokie, ok. 1 m (ryc. 7). Obie zawierały dość dużą w stosunku do swej wielkości ilość skorup, a jama 8 także sporo kości zwierzęcych. Jama 10 na dnie i przy ściankach miała liczne wytrącenia wapienne, co może być związane z jej funkcją (ryc. 9).

Obiekt 7 jest zapewne dnem pierwotnie głębszej jamy o podobnych wymiarach co jamy 8 i 10; głębokość jej wynosiła zaledwie 0,10 m (ryc. 7).

Inny charakter miał obiekt 6 — był to rodzaj pieca, składającego się z dużego, kolistego, górnego poziomu i niszowo ukształtowanego zagłębienia we wschodniej części obiektu (ryc. 7). W jamie znajdowało się bardzo dużo gruzu polepy, który wypełniał także niszowe zagłębienie. Polepa była rozłusowana, ale barwy intensywnie ceglastej. Takież zabarwienie posiadał lessowy calec, w którym wydrążone było dno niszowej części jamy, co bezsprzecznie dowodzi bezpośredniego działania ognia w tym miejscu. Obiekt ten zawierał bardzo mało zabytków — skorup i kości. U wylotu niszy piecowej znajdowało się prawie całe niewielkie naczynie, nie natrafiono natomiast prawie całkiem na kości czy inne odpadki spożywcze. Chwilowo więc z braku materiałów porównawczych trudno jest stwierdzić, czy było to palenisko typu kuchennego, czy jakiegos przemysłowego. Wydaje się, że obiekty 6, 7 i 8 mimo bardzo bliskiego wzajemnego usytuowania są konstrukcyjnie od siebie niezależne, co nie wyklucza, że funkcjonalnie mogły być z sobą związane.

Jamy 15, 16 i 17 znajdowały się na zachodnim krańcu wykopu, w jego części usytuowanej wyżej. Są one stosunkowo płytkie, jakby płytsze od jam znajdujących się w niższej partii stoku. Jama 17 jest głębokim na ok. 35 cm, kolistym zagłębieniem, o minimalnej ilości zabytków (ryc. 13). Jama 15 była także niewielkim, regularnie

Ryc. 3. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Rzut poziomy i profil jamy 2:

1 — warstwa ziemi ornej; 2 — próchnica wypełniska jamy; 3 — próchnica przemieszana z lessem; 4 — polepa; 5 — wytrącenia węgla wapnia; 6 — węgla drzewny; 7 — skorupy.
Oznaczenia te dotyczą ryc. 3, 7, 9, 11 i 13

Ground plan and section of pit 2:

1 — layer of arable soil; 2 — humus of the pit filling; 3 — humus intermixed with loess; 4 — daub; 5 — segregations of calcium carbonate; 6 — charcoal; 7 — potsherds. The denotations refer to figs. 3, 7, 9, 11 and 13.

kolistym i głębokim na ok. 0,34 m zagłębieniem o płaskim dnie (ryc. 11). Służyła ona prawdopodobnie do przechowywania jednego wielkiego naczynia zasobowego, które prawie w całości zostało w niej znalezione. Z układu skorup można wnioskować, że było ono w pozycji stojącej (ryc. 12).

Wreszcie jama 16 była w rzucie poziomym regularnie kolista, charakterystycznie trapezowato rozszerzająca się ku dołowi. Dno jamy było w zasadzie płaskie, ale dzielące się 10-centymetrowym uskokiem na dwa poziomy (ryc. 11). Jama ta jest dość duża (średnica jej u góry wynosiła 2,10 m), ale stosunkowo płytka — 0,80 m. Obiekty takich rozmiarów są zazwyczaj głębsze, wydaje się więc, że wyższa partia stoku uległa większej erozji. Wypełnisko jamy 16 było mało charakterystyczne, zawierało niewielką ilość zabytków, natomiast znajdowało się w nim dużo drobnych soczewek rozlasowanego węgla drzewnego.

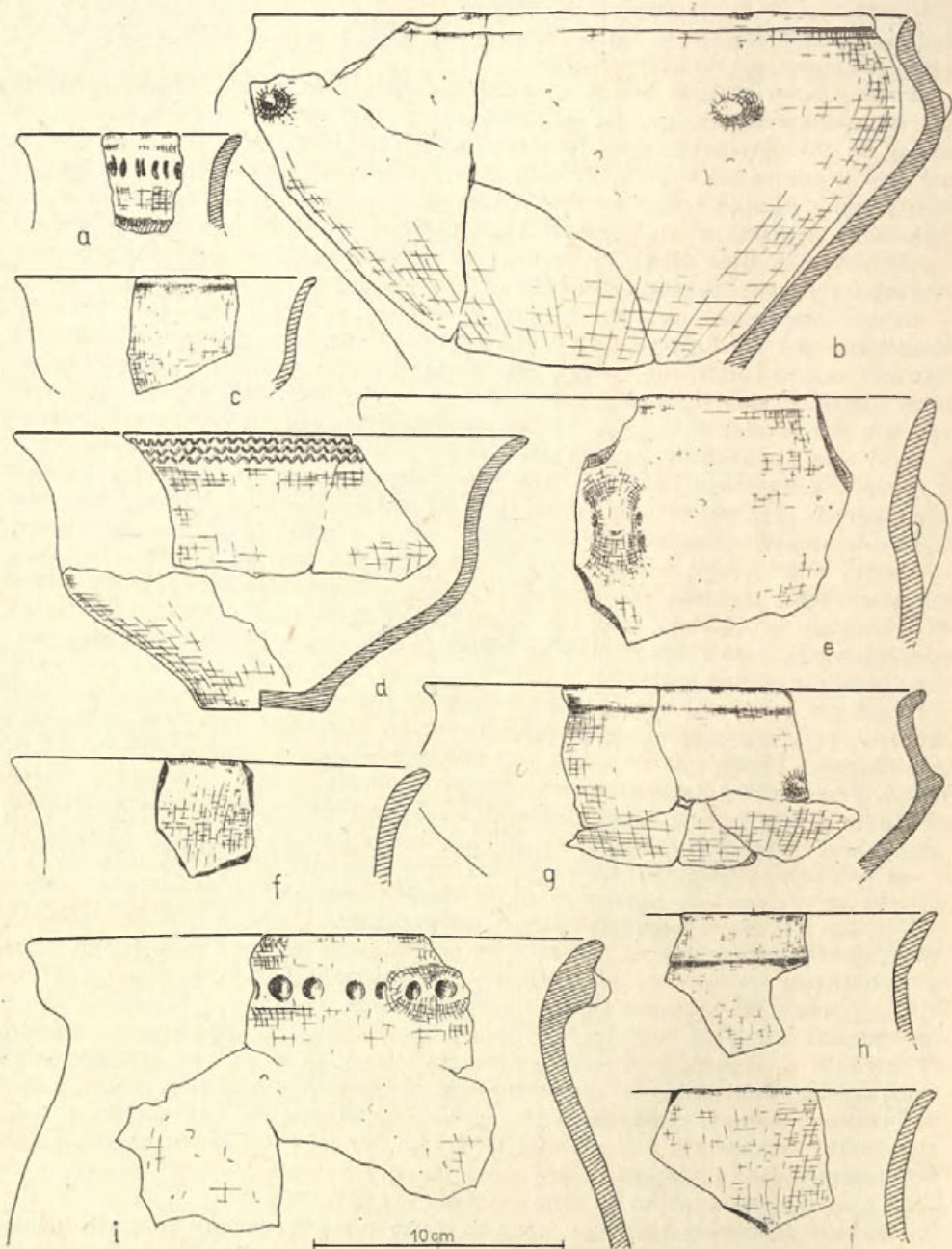
Bardzo interesująco przedstawia się intensywne zaciemnienie, które wystąpiło bezpośrednio pod ziemią orną na 20-metrowym odcinku rowu sondażowego (ryc. 2). Miąższość tego zaciemnienia usiłowano zbadać za pomocą sondki zlokalizowanej mniej więcej w jego środkowej części. Nie dało to jednak rezultatu — na głębokości 0,70 m nie osiągnięto calca. Licząc na możliwość dalszych badań wykopaliskowych na tym stanowisku wstrzymano eksplorację tego obiektu. Pod ziemią orną, w ok. 10 cm warstwie podglebia nad tym zaciemnieniem wystąpiło bardzo dużo rozproszonych brył polepy, nie tworzących jakichś regularnych skupień. Nasylenie zabytkami archeologicznymi warstwy ziemi ornej i zalegającej pod nią warstwy kulturowej w tej części wykopu było większe niż nad jamami. Fragmentaryczność obserwacji tego zjawiska nie pozwala na jego interpretację. Nasuwa się jednak skojarzenie ze skupiskami polepy o wydłużonych zarysach z Gródka Nadbużnego, interpretowanych jako „płoszczadki”⁴. Tylko jednak dalsze badania wykopaliskowe mogą rozstrzygnąć ten problem.

Uzyskane materiały ceramiczne z obiektów i warstwy ziemi ornej zalegającej nad nimi, przy zasadniczej zbieżności z ceramiką klasycznej fazy KPL w zakresie podstawowych typów naczyń i cech technicznych, posiadają elementy nowe na tym terenie. Poszczególne kategorie naczyń uległy ewolucji — ogólnie można by określić, że z form o profilacji łamanej, dzielącej wyraźnie poszczególne partie naczyń, powstały formy o tendencjach opływowych, o liniach giętych.

W tym wrywkowym materiale pewne nowe elementy są tak uderzające, że pozwalają na wyciągnięcie wniosków ogólnych. Niestety, większość materiału reprezentowana jest przez niewystarczająco duże fragmenty, aby pozwalały na całkowicie pewną rekonstrukcję. Niektóre formy są nowe na tym terenie, jak kubki z ornamentem żłobkowym, misy profilowane, zasobowe naczynia amforowate, niektóre — znane już z innych stanowisk — wystąpiły w nowym, pełnym kontekście, np. czerpaki, naczynia workowate z listwą karbowaną i obmazywanym brzuścem. W zakresie ornamentyki uderza minimalny udział techniki stempelkowej, natomiast występowanie ornamentu żłobkowego, różnych typów guzów umieszczonych na brzuścach naczyń, przeżywanie się motywów plastycznych, jak podkówki, wazy, tak charakterystycznych dla ceramiki KPL (ryc. 12, 14 j). Zwraca uwagę duża ilość uch taśmowatych, z których mniejsze wiążą się z kubkami czy czerpakami, natomiast nie wiadomo, z jakimi formami należy łączyć ucha duże.

Puchary lejkowate reprezentowane są tylko przez fragmenty prostych kołnierzy o różnym stopniu rozchylenia i różnych średnicach otworów od 16 cm do 30 cm

⁴ J. Kowalczyk, *Osada kultury pucharów lejkowatych w miejsc. Gródek Nadbużny, pow. Hrubieszów, w świetle badań 1954 roku*, WA, t. 23:1956, z. 1, s. 33—40.

Ryc. 4. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Ceramika z jamy 2
Pottery from pit 2

(ryc. 4 f, 8 b, r, 14 e, f, k). W jednym tylko wypadku znaleziony fragment daje częściowe pojęcie o ukształtowaniu naczynia (ryc. 14 e). Jest to właśnie jeden z nielicznych fragmentów brzegów z ornamentem stemplowym. Forma tego naczynia ściśle nawiązywałaby do form klasycznych tego typu naczyń.

Również naczynia określone jako pucharowate są wyróżnione tylko na podstawie fragmentów szyjek. Charakteryzują się one wygiętym kołnierzem (ryc. 4 j), przypominającym kołnierze tak właśnie określonych naczyń w Książnicach Wielkich, pow. Kazimierza Wielka⁵, jak również pucharów lejkowatych z Janówka, pow. Dzierżoniów⁶, na Dolnym Śląsku. Naczynia te mają zapewne proporcje szeroko-otworowe. Pewną ich odmianę stanowią naczynia posiadające u nasady szyjki uszka kolankowate lub uformowane z wałeczka z poziomym otworem (ryc. 4 e, 8 h, j). Dla tych ostatnich istnieją liczne analogie tak w klasycznych materiałach KPL, np. w Niedźwiedziu, pow. Miechów, Lelowicach, pow. Proszowice, Zawichoście, pow. Sandomierz⁷, jak i w zespołach odpowiadających późnemu horyzontowi KPL — w Wyciążu, pow. Kraków⁸, Książnicach W.⁹, Janówku¹⁰. Elementem nawiązującym do grupy materiałów wyróżnionych przez J. K. Kozłowskiego w Wyciążu jest fragment naczynia pucharowatego o lekko wygiętym kołnierzu, ze śladem ornamentu dołków palcowych u nasady szyjki (ryc. 14 h)¹¹.

Naczynia tzw. workowate są dość licznie reprezentowane. Są one bardzo zróżnicowane pod względem wielkości (średn. otworów wynoszą od 17 cm do 45 cm), z listwami dookolnymi przy brzegu, przeważnie karbowanymi dołkami (ryc. 4 i, 3 i, 14 o), w kilku wypadkach bez karbowania (ryc. 4 h, 10 d). Do wyjątkowych należą fragmenty dwóch niewielkich naczyń i jednego dużego z listwą dookolną zdobioną ornamentem stemplkowym (ryc. 10 e, i, 14 g). Wreszcie bardzo charakterystyczną cechą zaobserwowaną w grupie naczyń workowatych jest tzw. obmazywanie powierzchni brzuśców (ryc. 8 c). W zasadzie powierzchnie naczyń KPL są wyrównywane twardym narzędziem, co powoduje, że posiadają one charakterystyczny połysk. Naczynia obmazywane miały zapewne ścianki zewnętrzne wygładzone miękkim przedmiotem — jakby mazane, co w efekcie dało powierzchnie nierówne, chropowate. Naczynia tego typu tylko sporadycznie występują w KPL, a to w Książnicach W.¹², w Janówku¹³, natomiast powszechnie znane są w grupie Boleráz na Słowacji i na

⁵ B. Burchard, A. Eker, *Osada kultury czas lejkowatych w Książnicach Wielkich, pow. Kazimierza Wielka*, [w:] *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski*, „Prace Komisji Archeologicznej Oddziału PAN w Krakowie”, t. 4:1964, tabl. XIII, 6, 8.

⁶ W. Wojciechowski, *Osada ludności kultury pucharów lejkowatych w Janówku, pow. Dzierżoniów*, „Studia Archeologiczne”, t. 6:1973, ryc. 30 c.

⁷ B. Balcer, *Stanowisko Pieczyska (Zbrza Wielka) w Zawichoście-Podgórzcu, pow. Sandomierz, w świetle pierwszych wykopalisk*, WA, t. 32:1966—1967, z. 3—4, ryc. 43 g.

⁸ J. K. Kozłowski, *Materiały neolityczne i eneolityczne odkryte na stanowisku Nowa Huta—Wyciąże I (badania w latach 1950—1952)*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, t. 1:1968, tabl. XIV 1, 2.

⁹ Burchard, Eker, *op. cit.*, tabl. XIV 2.

¹⁰ Wojciechowski, *op. cit.*, rys. 20 d.

¹¹ J. K. Kozłowski, *Niektóre aspekty genezy kultury ceramiki promienistej w Polsce*, „Światowit”, t. 32:1971, tabl. VI 3; Burchard, Eker, *op. cit.*, tabl. XIV 7, 9.

¹² Burchard, Eker, *op. cit.*, tabl. VIII 4.

¹³ Wojciechowski, *op. cit.*, rys. 19 d.

Węgrzech¹⁴. Pewną odmianę naczyń workowatych stanowią naczynia bez listwy, z guzami pod krawędzią (ryc. 14 s), dla których bliskie analogie znajdują się w Książnicach W.¹⁵

Amfory reprezentowane są w większości przez fragmenty szyjek lekko lejkowato rozchylonych lub cylindrycznych o niewielkich średnicach (ryc. 4 a, 10 b). Większy fragment, dający pojęcie o kształcie naczynia znaleziono w jamie 10 (ryc. 10 c). Elementem nawiązującym do amfor KPL jest ukształtowanie dolnych przyczepów uch w postaci charakterystycznych zagłębień, natomiast umieszczenie uch wysoko pod brzegiem naczynia wydaje się nawiązywać do tradycji południowych.

Bardzo interesujące jest duże naczynie zasobowe o proporcjach amfory o dwustożkowatym brzuścu, wydłużonej górnej partii przechodzącej łagodnie w szyjkę, o brzegu lekko wygiętym. Nad załomem brzuśca znajdują się 4 uszka guzkowate poziomo przekłute, z plastycznymi wąsami rozchodzącymi się ku górze od górnego przyczepu ucha (ryc. 12). Takie uformowanie wąsów plastycznych nie jest dotychczas znane w KPL w Polsce, natomiast znane jest w Czechach¹⁶.

Naczynie sitowate znalezione w Bronocicach (ryc. 6) posiada bliskie analogie w Cmielowie, pow. Opatów¹⁷, Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów¹⁸, jak również w Zakrzewie, pow. Sochaczew¹⁹. Dno naczynia od wewnątrz oraz ścianki otworów pokryte są warstwą nacieku węglanu wapnia, grubą na 1—2 mm. Funkcja naczyń sitowatych nie jest jasna²⁰.

Bardzo charakterystyczną grupą naczyń, wnoszącą ważne elementy typologiczno-chronologiczne są kubki i czerpaki. Kubki mają wyodrębnioną szyjkę o brzegu lekko wygiętym i brzusec o największej wydętości umieszczonej przeważnie poniżej połowy wysokości naczynia (ryc. 5 a, b, 8 a, p, 10 a, 14 c). Ucha od kubków były taśmowate (ryc. 5 b, 8 m, 14 u) albo typu *ansa lunata* (ryc. 5 m, n). Te ostatnie, jak wiadomo, wywodzą się z tradycji południowej grupy KPL i posiadają bezpośrednie analogie w materiałach klasycznej fazy w Niedźwiedziu. Szczególnie istotne dla ustaleń chronologicznych jest znalezienie kubka z jamy 2 zdobionego ornamentem żłobkowym w układzie wilczych zębów (ryc. 5 a, b). Ten motyw ornamentacyjny jest typowy dla horyzontu chronologicznego Boleráz-Jeřišovice C₁ — Ohrozim na Słowacji i Morawach. W Polsce kubki tak zdobione w zespołach określanych

¹⁴ V. Němejcová - Pavuková, *Sídliisko bolerázského typu v Nitrianskom Hrádku*, Slov. Arch., t. 12:1964, z. 1, tabl. 10; XXIII 5, 17; I. Torma, *Adatok a badeni (péceli) kultura bolerázi csoportjának Magyarországi elterjedéséhez*, „A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei”, t. 8:1969, ryc. 3:11, 6:16.

¹⁵ Burchard, Eker, *op. cit.*, tabl. XII 2, 4, 8.

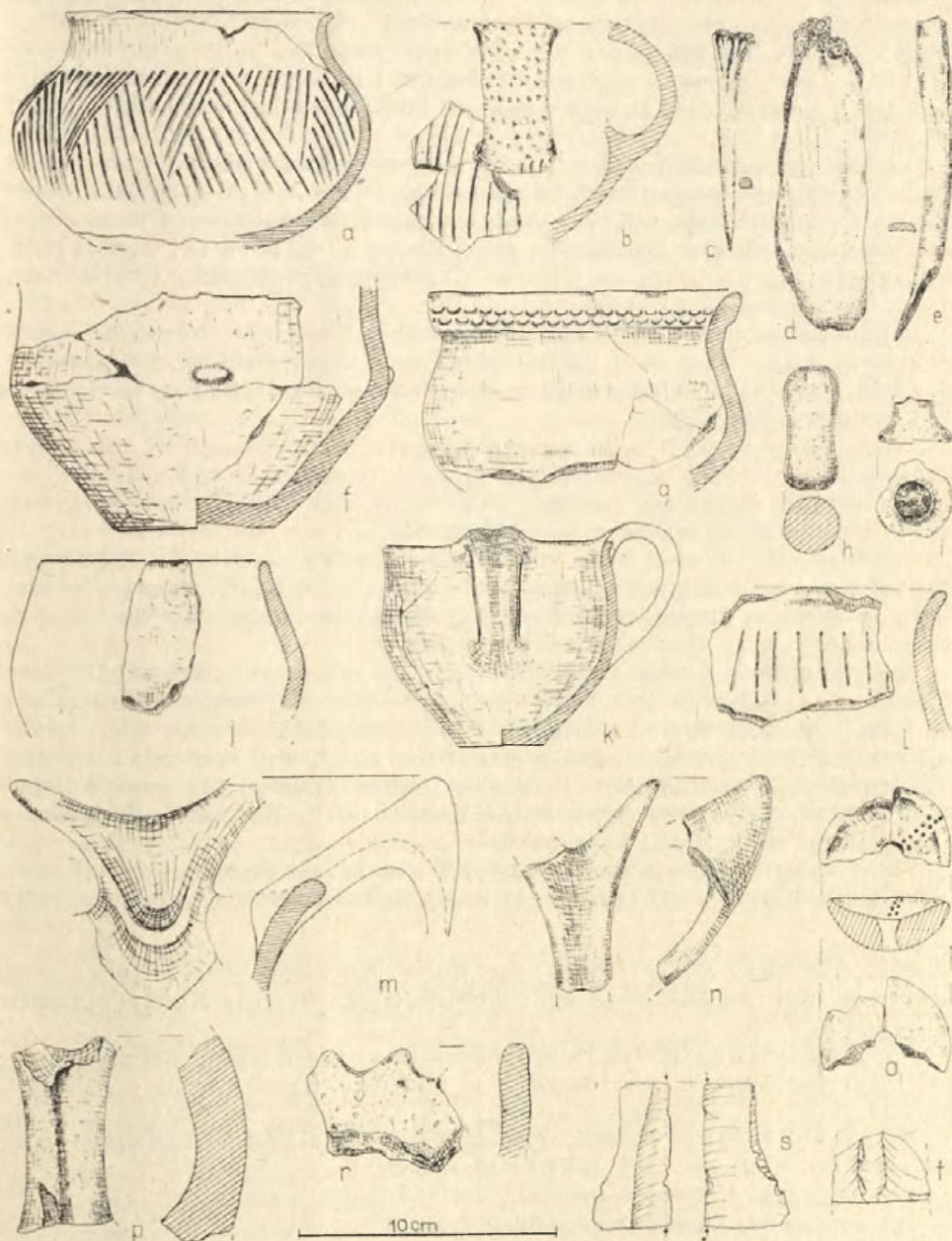
¹⁶ Np. Dobroměřice, okr. Louny — puchar lejkowaty znajdujący się w Narodnim Muzeum w Pradze; Slanska Hora, okr. Slane — V. Moucha, *Die Stratigraphie des Äneolithikums an Slanska Hora*, [w:] *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praha 1961, ryc. 20.

¹⁷ Z. Krzak, *Sprawozdanie z wykopalisk na Górze Gawroniec-Patyga w Cmielowie, pow. Opatów, w 1961 roku*, Spraw. Arch., t. XV:1963, s. 78.

¹⁸ Kowalczyk, *op. cit.*, s. 42.

¹⁹ Jażdżewski, *op. cit.*, tabl. XV 241.

²⁰ Analizę nacieku wykonała M. Wirska-Parachoniak. Obraz mikroskopowy preparatu szlifowego wykazał grubość warstewki węglanu wapnia (substancjonalnie CaCO₃) na ok. 1—2 mm. Wg sugestii M. Wirskiej-Parachoniak „węglanowy charakter owej warstewki pokrywającej dno i częściowo ściany naczynia może wskazywać, że było ono używane do odsączania z większych grudek i zanieczyszczeń zaczynu wapieniowego”.

Ryc. 5. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Zabytki z jamy 2
 Artifacts from pit 2

na późną fazę KPL znane są z Niedźwiedzia²¹, Pietrowic Wielkich, pow. Racibórz, na Śląsku²². Również w Radziejowie na Kujawach znalezione zostały kubki tak ornamentowane, ale ich pozycja chronologiczna nie jest jasna. Według sugestii L. Gabałówny mogą one być związane z wpływami właściwej kultury ceramiki promienistej²³. Ucho taśmowate zdobione nakłuciami znalezione w Bronocicach w jamie 2 razem z fragmentami omówionego wyżej kubka nie posiada jak dotąd analogii (ryc. 5 b).

Czerpaki, czyli nieduże płytkie kubiczki, są niezmiernie charakterystyczne dla tzw. grupy wyciąsko-książniczej²⁴. Zagadkowa wręcz wydaje się duża ilość czerpaków znaleziona w Książnicach W.²⁵ Ucha czerpaków uformowane są ze spłaszczonych wałków, z typowym zagłębieniem w środku (ryc. 5 k, 14 m, r) i wystają lekko nad krawędź naczynia lub są z nią równe. W jednym wypadku ucho wykonane jest z taśmy i wyniesione silnie nad brzeg (ryc. 10 j).

Ogólnie forma kubka, nieraz stosunkowo dużych rozmiarów, występuje w KPL dość powszechnie, zwłaszcza w grupie południowej. Wydaje się, że jest natomiast obca środowisku naddunajskiemu, gdzie upowszechnia się dopiero w grupie Boleráz i w kulturze badeńskiej.

Czarki i małe miseczki są formami występującymi we wszystkich fazach KPL i mają małą wartość dla ustaleń chronologicznych (ryc. 5 g, 14 a, b). Wyjątek stanowią fragmenty czarek z ornamentem żłobkowym (ryc. 14 a), gdyż są przejawem upowszechniania się tej techniki ornamentacyjnej.

Natomiast całkiem nową formą są misy silnie profilowane (ryc. 4 b, g, 8 f, 14 d). Nawiązują one do licznie występujących mis w grupie Boleráz²⁶. Forma misy zdobionej ornamentem stempelkowym (ryc. 4 d) nawiązuje z kolei do nielicznych mis znanych w KPL, np. w Niedźwiedziu i Książnicach W.²⁷

Ostatnią grupę stanowią zagadkowe fragmenty naczyń uformowanych bardzo niestarannie, o powierzchniach nierównych, chropowatych, przeważnie silnie wypalonych. Formy tych naczyń nie są zrekonstruowane. Zachowały się 2 fr. brzegów karbowych głębokimi wgnieceniami palcowymi (ryc. 5 r, 8 o) oraz dna o wystających krawędziach podstawy (ryc. 14 w). Ten rodzaj ceramiki, być może o jakimś przemysłowym charakterze, znany jest z Książnic W.²⁸, Wyciąża²⁹, Niedźwiedzia i, jak wynika z opisu, także z Ćmielowa³⁰.

Elementem reprezentującym tradycje KPL są ucha kolankowate umieszczane na brzuścach dużych naczyń (ryc. 8 l, 14 t). Natomiast niewielkie, pojedyncze uszka

²¹ B. Burchard, *Zur Genesis der Kultur mit kannelierter Keramik*, [w:] *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava 1973, ryc. 1 j.

²² J. Bukowska - Gedigowa, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych w rejonie Pietrowic Wielkich, pow. Racibórz, w 1963 roku*, Spraw. Arch., t. XVII:1965, s. 47—53.

²³ L. Gabałówna, *Badania archeologiczne w Radziejowie Kujawskim na st. 4 w 1956 i 1957 r.*, Spraw. Arch., t. VII: 1959, s. 9—24.

²⁴ Kozłowski, *Niektóre aspekty...*, tabl. II 3.

²⁵ Burchard, Eker, *op. cit.*, tabl. XV, XVI.

²⁶ Němejcová - Pavúková, *op. cit.*, ryc. 19.

²⁷ Burchard, Eker, *op. cit.*, ryc. 2.

²⁸ Burchard, Eker, *op. cit.*, tabl. XXVI 3, 4, 6.

²⁹ Kozłowski, *Niektóre aspekty...*, tabl. VII 3—5.

³⁰ Krzak, *op. cit.*, s. 77.

lub guzki na brzuścach kubków lub innych niedużych naczyń (ryc. 5 f, 8 p) wydają się nawiązywać do form boleskich³¹.

Ornament stempelkowy jest, jak wiadomo, jedną z przewodnich cech ceramiki KPL w Europie. W materiałach z Bronocic, jak już podkreślano, znacznie spada frekwencja tego ornamentu (wyróżniono 12 fragmentów). Oprócz tradycyjnych pionowych słupków, zygzaka ze słupków, odcisków kilkuzębego grzebyka w technice ściegu bruzdowego pojawia się motyw zwielokrotnionego zygzaka oraz łuczków w pojedynczym i podwójnym rzędzie poziomym, w jednym wypadku pionowym. Dwa ostatnie motywy wydają się nawiązywać do ornamentu kultury amfor kulistych, gdzie taką kombinację motywów określa się jako łuskę rybią (ryc. 4 d, 5 g).

Masa ceramiczna wyżej omówionych materiałów jest jednolita, niezależnie od form i funkcji naczyń. Jako domieszkę schudzającą stosowano tłuczone skorupy o różnym stopniu rozdrobnienia. Czasami dają się zauważyć drobne ziarenka piasku, rzadziej odciski szczątków roślinnych. Z reguły powierzchnie naczyń były gładzone, tak zewnętrzne jak i wewnętrzne, za pomocą jakiegoś twardego narzędzia. Prawdopodobnie powierzchnie traktowano jeszcze w jakiś dodatkowy sposób, co dawało w efekcie połysk nieraz bardzo intensywny, w niektórych wypadkach łuszczenie się powierzchni. Wyjątek stanowi niewielka grupa naczyń chropowatych, o których wyżej była mowa. Charakterystyczna jest względnie duża skala barw — ciemnoszara, prawie czarna, szarobrązowa, żółta do ceglastej. Nie znając techniki wypału nie można określić, w jakim stopniu barwę naczyń osiągnano celowo, a w jakim przypadkowo.

Inne wyroby z gliny, jak 7 przęślików, 2 szpulki i 5 ciężarków tkackich znalezionych w Bronocicach, stanowią niewielką serię mało charakterystyczną (ryc. 5 o 8 k, 10 n, 15 a—d).

Wyroby kamienne reprezentowane są przez 80 wyrobów krzemiennych, z czego 45 egzemplarzy stanowią odłupki (niewielka ich część z retuszem użytkowym). Wśród narzędzi wyróżniono: 3 sierpce (ryc. 5 s, 15 g), 1 wiórowiec (ryc. 15 i, e), 1 drapacz, 2 wiertniki (ryc. 15 h), 1 narzędzie zębate, 1 siekierkę (ryc. 10 m), 1 mikrosiekierkę (ryc. 15 j), 6 odłupków z siekier gładzonych. Występowanie łuszczeni (6 egzemplarzy) oraz wielka różnorodność surowca określają stanowisko w Bronocicach jako „osadę użytkowników” surowca krzemienno-węglowego według B. Balcera³². Zaobserwowano następujące surowce: jurajski, wieku jurajskiego typu G, wieku kredowego typu K³³, świeciechowski, pasiasty, wołyński, czekoladowy i narzutowy bałtycki.

Wśród narzędzi kościanych wyróżniono szydła, dłuto oraz łopatki zwierzęce — kozy lub owcy — ze śladami obróbki i użytkowania jako szufelki.

W stosunkowo licznym materiale kostnym, wynoszącym 434 szczątki, określono pod względem gatunkowym 185 szczątków. Zestawienie gatunkowe przedstawione jest na tabeli 2.

W sumie z badań w 1969 r. uzyskano 1254 fragmenty naczyń, z czego 816 pochodzi z 8 jam, a 438 z ziemi ornej. Na tabeli 1 przedstawiono listę cech charakte-

³¹ N ě m ě j c o v á - P a v ů k o v á, *op. cit.*, ryc. 27:8.

³² B. B a l c e r, *Badania krzemieniarstwa kultury pucharów lejkwatych (KPL) w Małopolsce*, [w:] *Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym*, Kraków 1971, s. 55—56.

³³ Według klasyfikacji surowców krzemiennych dokonanej przez M. K a c z a n o w s k ą i J. K. K o z ł o w s k i e g o, *Studia nad surowcami krzemiennymi południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, AAC (w druku). Pani M. Kaczanowskiej serdecznie dziękuję za pomoc w określeniu surowców wyrobów krzemiennych z Bronocic.

ryzujących te materiały. Wyłączając cechy mniej charakterystyczne wyliczono 10 cech tradycyjnych KPL i 8 cech nowych, nawiązujących do tzw. grupy wyciąsko-książniczej, do grupy Boleráz na Słowacji i do późnej fazy KPL z elementami bolesaskimi na Śląsku. Jeśli chodzi o ilość naczyń reprezentujących te grupy cech, to z nurtem KPL związane jest 57 sztuk naczyń, a z nurtem wyciąsko-książniczo-bolesaskim — 36 sztuk. Obliczenia te są najzupełniej prowizoryczne, zawierają jednak pewne sugestie co do wiodącej roli w materiałach bronocickich substratu miejscowego KPL, ale i wysokiego już stopnia udziału elementów nowych, wczesnopromienistych

W analizie materiału ceramicznego starano się dokonać szczegółowego rozbioru i kwalifikacji typologiczno-chronologicznej cech. Jak się wydaje, związki między materiałami z Bronocic a tzw. grupą wyciąsko-książniczą są bardzo wyraźne i dowodzą ich współczesności, przynajmniej częściowej. Przy aktualnym stanie badań nie można jednak między nimi stawiać znaku równości, ponieważ o ile w Bronocicach wykazano przewagę substratu KPL, o tyle w samym Wyciążu jest on w zasadzie nieuchwytny. J. K. Kozłowski widzi w grupie wyciąsko-książniczej dalsze ognio rozwojowe późnopolgarskiej grupy Wyciąże-Złotniki³⁴. Niezależnie od tego, czy wyróżnione w Wyciążu materiały określane jako grupa wyciąsko-książnicza posiadają nawiązania formalne w zakresie typów ceramiki do grupy Wyciąże-Złotniki, należy stwierdzić, że reprezentują one zespół cech posiadający bezpośrednio odpowiedniki na stanowisku w Książnicach Wielkich. Cechy te, wymieniane wielokrotnie w analizie form naczyń z Bronocic jako zbieżne z grupą wyciąsko-książniczą, wyróżniają się właśnie w Książnicach Wielkich jako elementy nowe, jakby sztucznie połączone z klasycznymi materiałami KPL na tym stanowisku. Może nowo pozyskane kryteria pozwolą na właściwe rozdzielenie typologiczno-chronologiczne materiałów z Książnic Wielkich.

Możliwe, że dalszym punktem z materiałami tzw. grupy wyciąsko-książniczej jest stanowisko w Pobiedniku Wielkim, pow. Proszowice³⁵, gdzie w nielicznym wprawdzie i niepewnie stratyfikowanym materiale znajdują się formy identyczne jak w Wyciążu i w Książnicach Wielkich (np. czerpaki, duże naczynia o esowatym profilu z rzędem dołków palcowych na brzuścu).

W nielicznym jak dotąd materiałach grupy wyciąsko-książniczej nie wyróżniono elementów KPL. Jednakże pewne składniki tej kultury wydają się występować w skupisku 225 w Wyciążu³⁶, chociaż relacje między materiałami reprezentującymi na tym stanowisku grupę wyciąsko-książniczą a skupiskiem 225 nie rysują się całkiem jasno. Nie wiadomo zatem, czy sugerowana różnica nie wynika ze szczupłości źródeł.

Jeśli chodzi o relację materiałów z Bronocic do tzw. grupy wyciąsko-książniczej, to nie przedstawia się ona jednoznacznie. O ile jednak na etapie klasycznej fazy KPL istnieją trudności w zsynchronizowaniu zjawisk na terenie drugiej terasy wiślanej z terenami położonymi w głębi Wyżyny, o tyle w późnej fazie KPL w materiale ceramicznym obserwuje się podobieństwo procesów rozwojowych czy równoległość wpływów na tych dwu, tradycyjnie (w czasie trwania KPL) zróżnicowanych kulturowo regionach.

Wydaje się, że należy się liczyć z możliwością wydzielenia w istniejących materiałach KPL zachodniej części Wyżyny Małopolskiej dalszych punktów osadni-

³⁴ Kozłowski, *Niektóre aspekty...*, s. 51.

³⁵ T. Reymann, *Badania terenowe na polu „Karasinec” w Pobiedniku Wielkim, pow. Miechów*, „Materiały Prehistoryczne”, t. 1:1934, tabl. IX, X.

³⁶ Kozłowski, *Materiały neolityczne...*, tabl. XIV 1, 2, 5.

czych związanych z późnym, nazwijmy go bronocickim horyzontem KPL. Nie jest wykluczone, że punkty osadnicze zazwyczaj wiązane z kulturą ceramiki promienistej położone generalnie rzecz biorąc na północ od biegu Szreniawy reprezentują właśnie późną fazę KPL z elementami przedbadańskimi. Chodziłoby tu w zasadzie o luźne znaleziska z międzyrzecza Nidzicy i Nidy. Sprawdzenie się tego przypuszczenia miałyby dalekie konsekwencje w obrazie następstwa czasowego i układów przestrzennych zjawisk kulturowych na terenie południowo-zachodniej części Wyżyny Małopolskiej, zwłaszcza jeśli chodzi o relację bronocickiej fazy KPL i grupy zesławicko-pleszowskiej kultury ceramiki promienistej. Nie wiadomo, czy mamy tu do czynienia z bezpośrednim następstwem czasowym tych kultur, czy na pewnym etapie, z ich współczesnością, na co mogłoby poniekąd wskazywać zahamowanie kolonizacji właściwej kultury ceramiki promienistej na umownej linii Szreniawy. Należy wziąć pod uwagę, że stanowisko w Bronocicach, mimo zaobserwowanej jednolitości chronologicznej materiałów ceramicznych, zajmuje wielką powierzchnię o przypuszczalnie dużej gęstości zabudowy. Mogłoby to wskazywać, że reprezentowana przez to stanowisko późna faza KPL nie jest zjawiskiem przejściowym, bardzo krótkotrwałym.

Mimo więc elementów łączących mamy tu do czynienia w dalszym ciągu z silnym zróżnicowaniem zjawisk kulturowych na drugiej terasie Wisły w rejonie Wyciąża i Pobiednika i w głębi Wyżyny w rejonie Bronocic. Należy to zapewne tłumaczyć zróżnicowaniem podłoża kulturowego w obu tych regionach, na które oddziaływały te same wpływy, a które ogólnie można by określić jako wczesnobadańskie. Dalsze badania w rejonie Bronocic mogą przesądzić, w jakim stopniu materiały z Książnic Wielkich nawiązują do kręgu wyciąskiego, a w jakim do bronocickiego.

Odkrycie w Bronocicach zbiegło się z dokonywanymi w tym czasie próbami wyróżnienia elementów przedbadańskich w materiałach eneolitycznych z terenu dorzecza górnej Wisły oraz określenia późnego horyzontu chronologicznego KPL. W tym samym roku została odkryta seria materiałów ceramicznych z jamy 29 w Niedźwiedziu. Na przebadanej stosunkowo znacznej przestrzeni tego stanowiska odkryto kilkadziesiąt obiektów klasycznej fazy KPL i jak dotąd jedną jamę o zestawie form ceramicznych znacznie odbiegających od klasycznych. Droga dość odległych skojarzeń przyrównano ten zespół do materiałów typu Ohrozim na Morawach³⁷. Trudność w zestawianiu tych materiałów polega m. in. na tym, że ceramika ohrozimska jest przede wszystkim grobowa o charakterystycznie niskim poziomie techniki garncarskiej, podczas gdy materiały z jamy 29 z Niedźwiedzia pod względem opracowania masy ceramicznej i poziomu wypału mają charakter użytkowy. Na Morawach sygnalizowane są osady wyżynne, które miałyby odpowiadać cmentarzyskom typu Ohrozim, ale żadna z nich nie była badana.

Dalszą trudność w typologicznym zaszeregowaniu zespołu jamy 29 z Niedźwiedzia stanowiła unikatowa amfora z dwoma szerokimi taśmowatymi uchami lekko wyniesionym nad brzeg³⁸. Dla mis, garnków, czepaka, naczyń pucharowatych z tego zespołu można w zasadzie było znaleźć odpowiedniki w formach z terenu Moraw. Jako rodzaj łącznika między Morawami a Małopolską uznano materiały

³⁷ B. Burchard, *Z badań nad chronologią kultury pucharów lejkowatych w Małopolsce południowo-zachodniej*, Spraw. PAN Kraków, 1968, s. 420—423; tejże, *Zur Genesis...*, s. 57.

³⁸ G. Fock, *Tulpenbecher und Kragenflasche aus einem jungsteinzeitlichen Grab von Ratibor-Süd*, „Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit”, t. 17:1941, s. 37—39. Wydaje się, że nieporównywalne jest z amforą z Niedźwiedzia dwuuszne naczynieko z grobu z Raciborza-Studziennej, mające raczej charakter dwuuszego kubka.

z Polskiej Cerekwi, pow. Koźle, na Górnym Śląsku³⁹, zawierające elementy KPL i przedbadeńskie. Również znalezisko misy z Uvalno, okr. Brumtal, na Śląsku Opawskim⁴⁰, analogicznej z misami z Niedźwiedzia, z identycznymi podłużnymi guzkami z siodelkowatym zagłębieniem, może być potwierdzeniem kierunku rozprzestrzeniania się tych elementów.

Dalsze materiały typu Niedźwiedź odkryto w Pleszowie⁴¹ na terenie Nowej Huty oraz wydzielono z dawniejszych badań w Nowej Hucie kilka znalezisk amforowatych naczyń z charakterystycznymi uchami taśmowatymi. Niestety, nie towarzyszą tym formom jakieś charakterystyczne znaleziska, które pomogłyby ściślej sklasyfikować zespół z Niedźwiedzia.

Niewątpliwie mamy tu do czynienia z odrębną grupą zjawisk o pewnych cechach upoważniających do zaliczenia ich do późnego horyzontu KPL, jak np. forma czerpaka, notoryczny brak ornamentu stempelkowego, pewna opływowość form przy zasadniczych proporcjach odpowiadających typologii KPL.

W Niedźwiedziu odkryto ponadto w jamie 39, w której było bardzo mało zabytków, fragment kubka z ornamentem żłobkowym w układzie wilczych zębów. Współczesność jam 29 i 39 jest niemożliwa do udowodnienia, ale i niewykluczona. W każdym razie to właśnie znalezisko z Niedźwiedzia posiada bezpośrednie odpowiedniki tak w materiałach ohrozimskich, jak i w Bronocicach.

Wreszcie czwartą grupę znalezisk mieszczącą się w tym horyzoncie chronologicznym stanowią materiały określone jako bolesaskie z jaskiń Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Wielu badaczy zwracało uwagę, że w jaskiniach znajdują się materiały ceramiczne o cechach importów, jakby bezpośrednio przemiesionych z odległych ośrodków, podczas gdy na sąsiadujących z Jurą terenach mamy współcześnie do czynienia z przejawami wpływów z tych ośrodków⁴². I tak o ile w jaskini nad Mosurem Starym Dużej⁴³ i w schronisku w Puchaczkiej Skale⁴⁴ znajdują się fragmenty naczyń bolesaskich, o tyle na terenie Wyżyny Małopolskiej jak dotąd stwierdzono nakładanie się wpływów bolesaskich czy wczesnobadeńskich na miejscowe podłoże kulturowe. Obserwowane w jaskiniach ślady, jak się wydaje bezpośredniego przenoszenia materiałów ceramicznych, są najprawdopodobniej odbiciem wędrówek grup ludzkich po surowiec krzemienisty⁴⁵.

Wszystkie omówione wyżej grupy znalezisk mieszczą się w tym samym horyzoncie chronologicznym. Brak jednak chwilowo danych do bardziej precyzyjnego uszeregowania tych zjawisk.

MATERIAŁY

Jama 2

Na poziomie eksploracyjnym, osiąganym pod 20-centymetrową warstwą ziemi

³⁹ D. Woźniak, *Sprawozdanie z badań ratowniczych w Polskiej Cerekwi, pow. Koźle, [w:] Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1963 roku*, „Biuletyn. Śląski Instytut Naukowy”, t. 46:1964, s. 33—38.

⁴⁰ Naczynie to pochodzi z badań J. Jisla i znajduje się w Muzeum Sleskim w Opawie.

⁴¹ Referat M. Kaczanowskiej na środowiskowej konferencji sprawozdawczej w Igołomi w 1973 r.

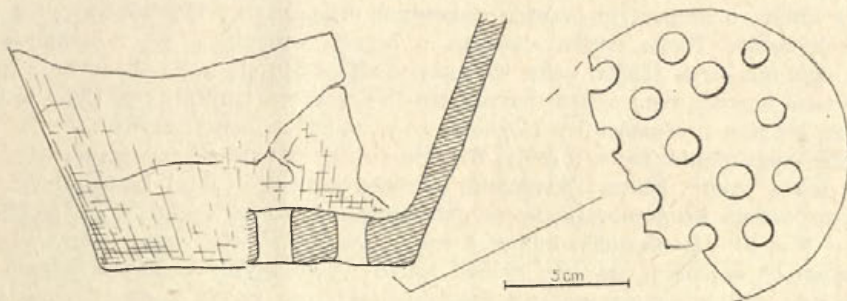
⁴² Kozłowski, *Niektóre aspekty...*, s. 53—55.

⁴³ E. Rook, *Wyniki prac wykopaliskowych w jaskini nad Mosurem Starym Dużej w Grodzisku, pow. Olkusz, w latach 1967—1968*, *Spraw. Arch.*, t. 22:1970, s. 57—65.

⁴⁴ Kozłowski, *Niektóre aspekty...*, s. 54.

⁴⁵ Kozłowski, *Niektóre aspekty...*, s. 55.

ornej i 10-centymetrową warstwą podglebia, jama rysowała się jako koliste zaciemnienie o średn. 1,80 m (ryc. 3). Wokół właściwej jamy występowało mniej intensywne zaciemnienie poszerzające średn. obiektu do 2,40 m. W przekroju pionowym do głęb. 0,60 m od powierzchni jama miała ścianki pionowe, poniżej rozszerzała się trapezowato i na głęb. 1,10 m osiągała średn. 2,90 m. Płaskie dno zalegało na głęb. 1,40 m. Mniej intensywne zaciemnienie z przekładkami żółtego lessu wokół jądra wypełniska jamy mogło być śladem pęknięcia i zaważenia się ścian. Wypełnisko górnej części jamy stanowi jednolita szarobrazowa ziemia z przekładkami żółtego lessu na obrzeżach. Od głęb. ok. 1 m do dna jamy w wypełnisku występuje znaczna ilość rozproszonych grudek polepy tworząc nieregularne skupiska, bardzo drobne kawałeczki węgla drzewnego oraz 3/4 zabytków — skorup i kości zwierzęcych, w tym część opalonych.

Ryc. 6. Bronocice. pow. Kazimierza Wielka. Naczynie sitowate z jamy 2
Sieve-like vessel from pit 2

Na inwentarz zabytków jamy składają się: 334 fragmenty naczyń, 1/2 przęślika, fragment szpulki, przedmiot gliniany (być może szpulka), 8 wyrobów krzemienianych, 6 narzędzi kościanych, 210 fragmentów lub całych kości zwierzęcych.

Na podstawie fragmentów* i kilku charakterystycznych innych części naczyń wyróżniono 38 naczyń dających się określić typologicznie: 1) fr. szyjki niedużego pucharu lejkowatego o brzegu lekko wygiętym, barwa szarobrazowa (ryc. 4 f); 2) fr. prostej szyjki pucharu lejkowatego, brzeg i powierzchnia niestarannie wyrównane, barwa szarozółta, w przełomie szara, grub. skorupy 0,7 cm; 3) fr. szyjki naczynia pucharowatego o brzegu wygiętym, barwa szara (ryc. 4 j); 4) fr. szyjki dużego naczynia pucharowatego, o łukowato wygiętym brzegu, średn. otworu 22 cm, barwa ceglasta, w przełomie ciemnoszara, grub. skorupy 0,7 cm; 5) fr. naczynia pucharowatego o szyjce lekko rozchylonej, brzegu prostym, na przejściu między szyjką a zaokrąglonym brzuścem znajduje się ucho kolankowate, barwa na powierzchniach szaroceglasta, w przełomie szara (ryc. 4 e); 6) fr. naczynia workowatego o niskiej rozchylonej szyjce, z listwą przy brzegu karbowaną głębokimi dołkami. Na listwie nalepiony jest podłużny guzek ozdobiony także dwoma dołkami (ryc. 4 i); 7) fr. szyjki o wygiętym brzegu dużego naczynia workowatego, o średn. otworu ok. 30 cm, z listwą karbowaną głębokimi dołkami. Barwa szarozółta, w przełomie ciemnoszara,

* W opisie materiału ceramicznego nie podano charakterystyki masy ceramicznej każdego omawianego fragmentu z wyjątkiem wypadków, w których zaobserwowano cechy nietypowe. Wymiary naczyń i grubość skorup podano tylko wtedy, gdy omawiany fragment jako mało charakterystyczny nie jest przedstawiony na rysunku.

powierzchnia nierówna, grub. skorupy 0,9 cm; 8) mały fr. brzegu naczynia workowatego z listwą karbowaną dołkami, barwa ciemnoszara, grub. skorupy 1 cm; 9) mały fr. brzegu naczynia workowatego z listwą karbowaną dołkami, barwa szarobrązowa, w przełomie szara, grub. skorupy 0,7 cm; 10) fr. brzegu dużego naczynia o średn. ok. 45 cm z listwą zdobioną dołkami wykonanymi patykami. Barwa szara, grub. skorupy 1,1 cm; 11) fr. naczynia workowatego z listwą bez karbowania, o niskiej szyjce i brzegu wygiętym. Barwa brązoceglasta, w przełomie ciemnoszara (ryc. 4 h); 12) fr. szyjki z prostym brzegiem dużego naczynia workowatego z szeroką na 3,5 cm listwą bez karbowania. Barwa szarobrązowa, w przełomie i na powierzchni wew. ciemnoszara, powierzchnia nierówna, grub. skorupy 0,9 cm; 13) fr. wąskiej, wysokiej szyjki zapewne amfory z brzegiem lekko wygiętym, pod brzegiem ornament pionowych słupków wykonanych stempelkiem o nieregularnym zakończeniu. Barwa szara, powierzchnia nierówna, miejscami z połyskiem (ryc. 4 a); 14) 1/2 kubka o baniastym brzuścu pokrytym ornamentem żłobkowym w układzie wilczych zębów. Niska szyjka zwężona o brzegu wygiętym. W zrekonstruowanej części naczynia brak śladów ucha. W jamie znajdowało się ucho taśmowate pokryte nakłuciami wykonanymi ostrym narzędziem o przekroju trójkątnym. Ucho to składa się z fr. brzuśca z ornamentem żłobkowym w zasadzie identycznym z kubkiem pod względem ornamentu, formy i gliny. Nie ma jednak pewności, czy fragmenty te stanowią jedną całość. Gлина z domieszką okruchów nieokreślonej białawej substancji i skorup, barwa brunatnoceglasta, w przełomie miejscami ceglasta, miejscami szara (ryc. 5 a, b); 15) niewielki kubek o małym wąskim dnie, zaokrąglonym brzuścu i stosunkowo szerokim otworze, brzegu lekko wywiniętym. Ucho taśmowate lekko wyniesione nad brzeg naczynia, z charakterystycznie podniesionymi krawędziami. Barwa szara, powierzchnia ze słabym połyskiem (ryc. 5 k), 16) ucho *ansa lunata* z wysoko podniesionymi skrzydełkami — jest ono fr. kubka. Barwa szarobrązowa, silny połysk (ryc. 5 n); 17) duże ucho *ansa lunata* o szeroko rozstawionych skrzydełkach — pochodzi ono od dużego kubka. Od wewnątrz naczynia przyczep zaakcentowany jest łukowato schodzącymi się krawędziami ucha. Barwa żółtoceglasta, w przełomie szara (ryc. 5 m); 18) 1/2 czarki lub kubka o niskiej, lekko rozchylonej szyjce, pogrubiętej nalepioną listwą zdobioną podwójnym rzędem łuczków wykonanych stempelkiem. Brzusiec z zaokrąglonym załomem umieszczonym nad dnem. Barwa szaroceglasta, wewnątrz i w przełomie szara (ryc. 5 g); 19) fr. brzegu czarki dwustożkowej. Gлина z domieszką tłuczonych skorup i piasku, barwa ceglasta, wewnątrz i w przełomie szara (ryc. 5 j); 20) 1/2 głębokiej miski o niskiej szyjce, wygiętym na zewnątrz brzegu, silnie wydętym brzuścu z załomem umieszczonym wysoko, o dolnej części zwężającej się ku dnu. Na załomie brzuśca umieszczone są stożkowe guzki — zachowały się 2, z rozstawienia wydaje się, że było ich 4. Gлина z domieszką tłuczonych skorup i niewielkiej ilości drobnoziarnistego piasku, barwa szarobrązowa, w przełomie ciemnoszara (ryc. 4 b); 21) 1/2 niewielkiej miski o podobnych proporcjach, zapewne z 4 guzkami na załomie. Gлина z tłuczonymi skorupami i drobnoziarnistym piaskiem, barwa miejscami szarobrązowa, miejscami ceglasta (ryc. 4 g); 22) niemal identycznej miski jw., ze śladem guzka na załomie brzuśca. Średn. otworu 21 cm, gлина z domieszką tłuczonych skorup i drobnoziarnistego piasku, barwa szara, grub. skorupy 0,7 cm; 23) część miseczki o proporcjach zbliżonych do szerokootworowego pucharu lejkowego — stosunkowo wysoka szyjka o brzegu wygiętym, zaokrąglony załom brzuśca łączący się z nasadą szyjki, część dolna naczynia zwęża się ku dołowi, dno małe o wyodrębnionej stopce. Pod brzegiem ornament stempelkowy — potrójny poziomy zygak. Ślady białej masy wypełniającej odciski stempelka. Barwa szarobrązowa (ryc. 4 d); 24) fr. płytkiej miseczki o rozchylonym brzegu, zaokrąglonym i nisko umieszczonym załomie brzuśca, barwa szarobrązowa (ryc. 4 c); 25) fr. naczy-

Tabela 1. Zestawienie materiałów ceramicznych odkrytych w Bronocicach

Jamy i warstwa próchnicy ornej z odcinków arów	Naczynia																	Inne wyroby											
	puchary lejkowate	naczynia pucharowate	naczynia workowate	amfory	naczynia zasobowe w formie amfory	naczynia silotowe	kubki z ornamentem żłob- kowym	kubki i ucha od kubków	czerpaki i ucha od czerpa- ków	ucha <i>ansa lunata</i>	czarki	misy i miseczki	naczynia chloropowate	formy nieokreślone										liczba ilość fragmentów ce- ramiki *	przędliki	szpulki	ciężarki tkackie i inne wy- roby gliniane		
														brzegi	ucha			brzuśce											
kolankowate	guzkowate	taśmowate	z uchem	z guzkami	z ornamentem stempelkowym	z ornamentem żłob- kowym	z ornamentem plas- tycznym	z powierzchnią obmazywaną																					
2	2	3	7	1	—	1	1	—	1	2	2 (1st)	5 (1st)	1	8 (22ł)	2	—	6	1	2	—	—	—	—	—	334	1	2	—	
6	1 st	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	73	—	—	—	2	
7	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—	
8	5	3	3 (1ob)	—	—	—	—	1	—	—	1	1	1	3	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	140	1	—	—	—
10	1	—	2 (1st)	3	—	—	—	3	—	—	—	2	1	2	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	151	—	—	—	—
15	—	—	1 st	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	44	—	—	—	—
16	3 (1st)	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	51	—	—	—	—
17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—
Ar 77	3 (1st)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	22	—	—	—	—
Ar 78	2 st	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	19	—	—	—	—
Ar 79	2 (1st)	—	—	1	—	—	—	—	2	—	1	—	—	4	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	107	1	—	—	1
Ar 80	—	2	7	1	—	—	—	—	—	—	3 (12ł)	1	1	6	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	148	1	—	—	—
Ar 81	3	—	5 (1st)	—	—	—	1?	—	—	—	1 pl	1	—	1	—	1	12ł	—	—	—	—	—	—	—	97	2	—	—	2
Ar 82	4	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	47	—	—	—	—
Razem	26 (6st)	9	25 (3st, 1ob)	7	1	1	2?	6	5	2	9 (1st, 12ł, 1pl)	11 (1st)	7	30 (22ł)	6	2	11 (12ł)	2	8	1	2	1	3	—	1254	7	2	—	5

* Razem z fragmentami niecharakterystycznymi nie ujętymi w tabeli.

Objaśnienie: st — ornament stempelkowy, 2ł — ornament żłobkowy, pl — ornament plastyczny, ob — obmazywanie powierzchni

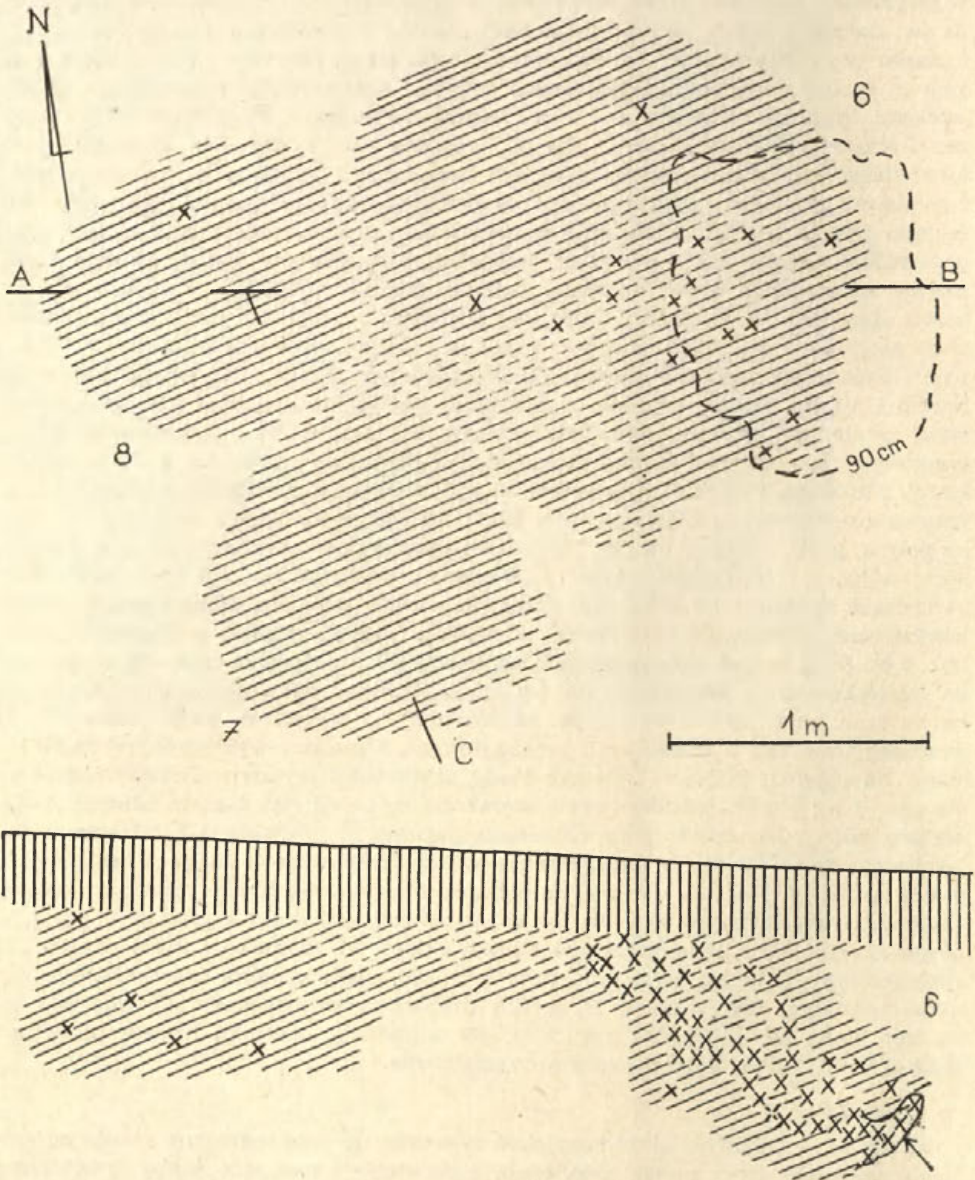
Tabela 2. Kości zwierzęce i minimalna liczba osobników znalezione w jamach w Bronocicach według określenia L. Sycha

Jama	Ssaki															Małże
	<i>Bos taurus</i> L.	<i>Bos primigenius</i> Boj. albo <i>Bos taurus primigenius</i>	<i>Capra</i> sp.	<i>Ovis</i> sp. lub <i>Capra</i> sp.		<i>Sus</i> sp.	<i>Equus caballus</i> L.	<i>Canis</i> sp.	<i>Castor fiber</i>	<i>Unio pictorum</i> L.						
2	żuchwa, Pd, dźwi- gacz, 5 łop., 3 miedn., 6 ram., prom., łokc., nadg., 5 śródr., 3 palc., 2 ud., 5 piszcz., sześć., 3 śródst., ko- pyt.	4 osob. wg kości piszcz.	róg	1 osob.	2 moźdz.	2 osob.	3 żuchwy, 8 żeber, ram., prom., łokc., 3 śródr., 4 ud., piszcz., 2 skok., 2 śródst.	2 szczęk., żuchwa, Pd, M, C, zebro, miedn., 2 prom., 2 łokc., 2 śródr., śródst.	3 osob. wg kości prom.	2 szczęk., krag obrot. zebro, ram., prom., ud.	2 osob. wg wie- ku osob.	ud.	1 osob.	pi- szcz.	1 osob.	4+3 fr. muszli
6	ram.	—	—	—	—	Pd	—	szczęk., 1	—	—	śródr., śródst.	—	—	—	—	fr. mu- szli
7	M	—	—	—	—	—	—	M, zebro	—	—	—	—	—	—	—	—
8	czoł., moźdz., szczęk., fr. tylnej części cza- szki, łop., palec., pi- szcz., pięć.	3 osob. wg wieku osob. szczęk	—	—	—	—	żuchwa, 4 żebra, 3 łop., ram., ud., 2 piszcz., śródst.	2 czoł., skal., jarzm., 2 nos., 3+2fr. szczęk, skron., potyl., 6 żuchw, 1d, 12 fr. kręgów, 12 żeber, łop., ram., prom., łokc., śródr., palec., ud., śródst.	3 osob. wg żuchw	—	—	—	—	—	—	—
10	czoł.	—	—	—	—	Pd., palec.	—	C	—	—	—	ram. strzałk. śródst.	—	—	—	muszla
15	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	żuchwa, prom.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	śródst.	—	—	—	muszla

nia o nie wyodrębnionej szyjce i brzegu lekko wygiętym. Poniżej brzegu ślad ornamentu promieniście się rozchodzących niewyraźnych żłobków. Barwa szarozłota, w przełomie i wewnątrz szara. Powierzchnia zniszczona (ryc. 5 l); 26) fr. analogicznego jw. naczynia, także ze śladem żłobków. Głina z domieszką tłuczonych skorup i piasku drobnoziarnistego, barwa szaroceglasta. Grub. skorupy 0,8 cm; 27) 6 małych fr. brzegów niecharakterystycznych; 28) dno dużego naczynia-cedzidła z 13 otworkami. Średnice otworków 1—1,3 cm. Barwa ciemnoszara. Powierzchnię wewnątrz dna i ścianki otworów pokryte są grubą warstwą nacieku (ryc. 6); 29) dolna część niewielkiego naczynia o dwustożkowatym brzuścu z 1 guzkiem na załomie. Głina z domieszką drobnoziarnistego piasku, barwa ciemnoszara, miejscami na powierzchni ceglasta (ryc. 5 f); 30) fr. naczynia niestarannie uformowanego i o b. chropowatej powierzchni. Brzeg jest karbowany głębokimi wgnieceniami palca, co dało efekt różków wieńczących otwór naczynia. Głina z domieszką dużych okruchów skorup, barwa szaroceglasta, miejscami szara, bez połysku (ryc. 5 r); 31) część dużego baniastego naczynia o średn. brzuśca ok. 25 cm, z uchem poziomo przekłutym, wykonanym z wałka spłaszczonego o przekroju prostokątnym. Głina z domieszką tłuczonych skorup i piasku. Barwa ceglasta, w przełomie szara. Powierzchnia nierówna, porowata, ze śladami gładzenia. Grubość skorupy 0,9 cm; 32) fr. brzuśca niewielkiego, cienkościennego naczynia o powierzchni gładkiej z silnym połyskiem, barwy ciemnoszarej, z guzkiem przedzielonym głębokim wgnieceniem, grub. skorupy 0,4 cm; 33) fr. brzuśca z ornamentem plastycznym w kształcie podkówki. Barwa szarobrazowa, silny połysk, grub. skorupy 0,7 cm; 34) fr. uch taśmowatych wykonanych ze spłaszczonego wałka, w jednym przypadku o przekroju prostokątnym; 35) ucho taśmowate pochodzące zapewne od bliżej nie określonej formy dzbanka. Ucho posiada charakterystyczne żłobkowate zagłębienie w środku. Barwa ceglasta, w przełomie szara (ryc. 5 p); 36) 2 fr. uch kolankowatych pochodzących z dużych naczyń; 37) fr. przeszlika miseczkowatego zdobionego od strony zagłębionej podwójnym rzędem nakłuć, barwa szarozłota (ryc. 5 o); 38) przedmiot gliniany w formie lekko przewężonego w środku wałeczka o podstawach zaokrąglonych, z małymi wygładzonymi zagłębieniami. Na obydwu końcach wałeczka ślady użytkowego wytarcia. Barwa żółtoceglasta (ryc. 5 h); 39) fr. szpulki, barwa szarozłota (ryc. 5 i); 40) 4 małe odłupki: 1 silnie przepalony, co uniemożliwia określenie surowca, 2 jurajskie, 1 z surowca wieku jurajskiego typu G; 41) fr. przepalonego wióra doborowego z surowca wołyńskiego (ryc. 5 t); 42) fr. sierpeca na wiórze doborowym z powierzchnią częściowo korową z surowca świciechowskiego. Na prawej krawędzi wyświecenie (ryc. 5 s); 43) 2 fr. siekier gładzonych z krzemienia świciechowskiego; 44) szydełko z kości strzałkowej nieokreślonego gatunku zwierzęcia (ryc. 5 c); 45) szydło z żebra nieokreślonego gatunku zwierzęcia (ryc. 5 e); 46) fr. szydła kościanego uszkodzonego; 47) gładzik z żebra końskiego lub bydłowego (ryc. 5 d); 48) 2 łopatki z gatunku kopytnych ze śladami obróbki; 49) fr. kości ze śladami wygładzenia.

Jamy 6, 7 i 8

Jamy te na poziomie eksploracyjnym rysowały się jako regularne koliste zaciemnienia, wszystkie trzy niemal przylegające do siebie i tworzące jakby symetryczny układ. Przeprowadzone przekroje wykazały następujące relacje: jama 7 mimo regularnego kolistego zarysu (średn. 1,20 m) o jednolicie ciemnoszarym zabarwieniu okazała się być b. płytkim na 10—15 cm zagłębieniem o płaskim dnie, co ograniczyło możliwość obserwacji profilu. Na podstawie układu poziomego należy uznać jamę 7 za oddzielną, z tym, że nie wiadomo, czy funkcjonalnie była związana z pozostałymi jamami, czy została wykopana w innym czasie. Stosunek jamy 6 do 8 przedstawia się również niejasno. Jama 8 była w rzucie poziomym lekko owalna

Ryc. 7. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Rzut poziomy i profile jam 6, 7 i 8
 Strzałka wskazuje miejsce przepalenia lessu
 Ground plan and sections of pits 6, 7 and 8
 The arrow indicates burnt loess

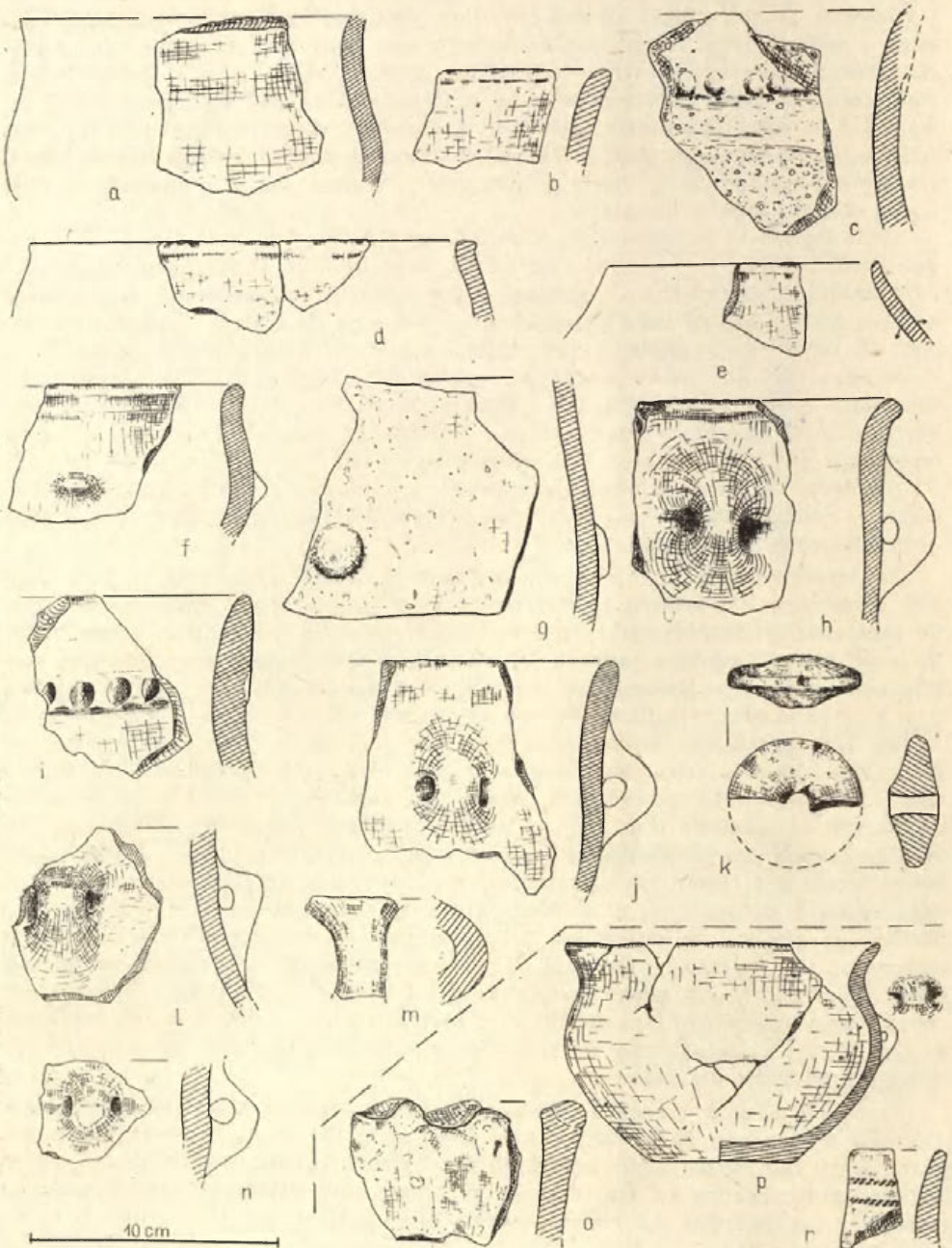
o osi dłuższej WE wynoszącej 1,30 m i krótszej 1 m, płaskim dnie na głęb. 1 m i ściankach prostopadłych. Obwód jamy na poszczególnych poziomach był pełny, więc w każdym razie należy wykluczyć przecięcie jamy 8 przez jamę 6 i 7. Łączny przekrój pionowy nie wyjaśnia, niestety, relacji jamy 6 do 8, nie jest jednak wykluczone, że jama 8 przecinała jamę 6. Trzecia możliwość to współczesność jamy 6 i 8 — ewentualny styk tych jam można było zaobserwować tylko do głęb. 0,65 m, poniżej jamy się dzielą. Wypełnisko jamy 8 stanowi jednolicie szarobrazowa próchnica z niewielką ilością rozproszonych grudek polepy i stosunkowo dużą ilością skorup i kości zwierzęcych.

Jama 6 posiada b. interesującą konstrukcję. Składa się z dwóch członów — kolistej jamy o średn. 1,80 m, głęb. ok. 0,60 m, z płaskim dnem. W partii wschodniej jamy znajduje się pionowo wykopane zagłębienie w przybliżeniu prostokątnego kształtu. Między płytką jamą a zagłębieniem dostrzega się wyraźny prostopadły stopień. W dnie tego zagłębienia jest następny stopień, który tworzy rodzaj niszy o nieckowatym dnie, podkopanej pod wschodnią ścianę jamy. Tak płytka jama stanowiąca rodzaj przedsionka, jak i głęboka na 1,30 m nisza wypełnione są gruzem wypalanej na kolor ceglasty polepy. O działaniu ognia na dnie niszy świadczy przepalony na kolor ceglasty less południowo-wschodniej ściany niszy (ryc. 7). Wśród niezbyt licznych zabytków znajdowało się prawie w całości zachowane naczynie — rodzaj kubka z maleńkim guzkowatym uszkiem na brzuścu, oraz stosunkowo dużo wyrobów krzemienych.

Na inwentarz jamy 6 składają się: 73 fragmenty naczyń, 2 fr. ciężarków glinianych, 9 wyrobów krzemienych i 19 fr. lub całych kości zwierzęcych. Na podstawie charakterystycznych fragmentów ceramiki wyróżniono 6 naczyń: 1) fr. szyjki prawdopodobnie pucharu lejkowatego z ornamentem stempelkowym wykonanym narzędziem dwuzębnym w technice ściegu bruzdowego. Barwa ceglasta (ryc. 8 r); 2) kubek o baniastym brzuścu i niskiej szyjce, brzegu wygiętym na zewnątrz. Na największej wydętości brzuśca znajduje się b. małe uszko guzkowate poziomo przekłute. Barwa szara (ryc. 8 p); 3) fr. naczynia niestarannie uformowanego o b. chropowatej powierzchni. Brzeg jest karbowany wgniecieniami palcowymi. Barwa ceglastożółta (ryc. 8 o); 4) dwa niewielkie fr. brzegów naczyń o niedużych średnicach, barwa szarozółta i szara, grub. skorup 0,6 cm; 5) fr. dużego ucha taśmowatego, szer. 3 cm, barwa ceglasta, w przełomie szara; 6) część nieforemnej ciężarka słabo wypalonego, największa średn. 12 cm, grub. 3 cm; 7) mały fr. nieokreślonego przedmiotu glinianego, z otworkiem — może ciężarka. Barwa żółtoceglasta; 8) trzy odłupki: dwa małe z surowca jurajskiego, jeden silnie przepalony, jeden średni z surowca wieku kredowego typu K; 9) trzy okrzeski wiórowe z surowca wieku kredowego typu K; 10) wiór mikrołuskany z surowca wieku jurajskiego typu G; 11) dwa łuszczenie, w tym jeden z siekiery z surowca wieku jurajskiego typu G, drugi silnie przepalony.

Na inwentarz jamy 7 składają się: 22 fr. naczyń, 2 wyroby krzemienne, 7 drobnych ułamków kości. Wyróżniono dwa naczynia: 1) fr. prostego brzegu zapewne amfory o szyjce lekko lejkowato rozchylonej. Średn. otworu 12 cm, barwa ceglasta, grub. skorupy 0,7 cm; 2) mały fr. brzegu grubościennego naczynia. Barwa ceglasta, grub. skorupy 0,9 cm; 3) dwa odłupki mały i średni z surowca wieku jurajskiego typu G.

Na inwentarz jamy 8 składają się: 140 fr. naczyń, 1 fr. prześlিকা, 1 wyrób krzemienny, 2 narzędzia kościane i 145 całych i ułamków kości zwierzęcych. Wyróżniono 20 naczyń: 1) fr. szyjki pucharu lejkowatego o lekko wygiętym i podcięty od zewnątrz brzegu. Barwa szarobrazowa, w przełomie ciemnoszara, po-

Ryc. 8. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Ceramika z jamy 8 (a-n) i z jamy 6 (o-r)
Pottery from pit 8 (a-n) and pit 6 (o-r)

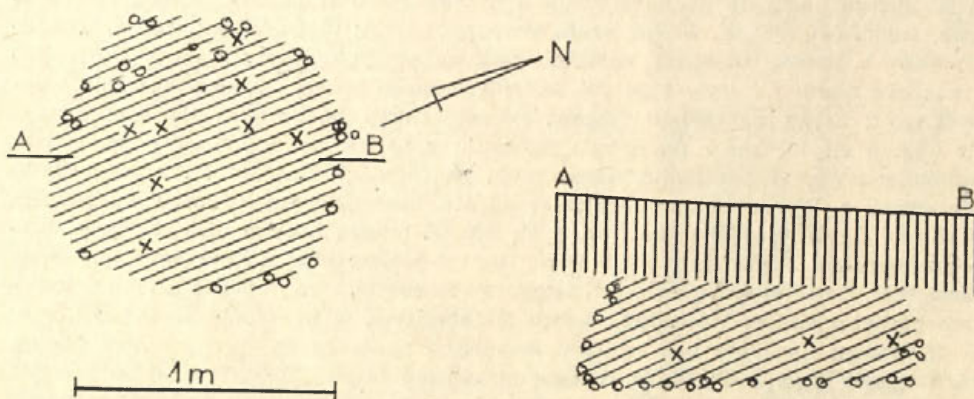
wierzchnia nierówna (ryc. 8 b); 2) fr. szyjki dużego pucharu lejkowatego — zachowana wys. szyjki 7 cm. Skorupa wtórnie przepalona barwa jasnoszara, grub. skorupy 1 cm; 3) mały fr. brzegu dużego, grubościennego, zapewne pucharu lejkowatego. Barwa ceglastożółta, grub. skorupy 1,2 cm; 4) fr. brzegu dużego, grubościennego, zapewne pucharu lejkowatego. Barwa ceglasta, grub. skorupy 1,1 cm; 5) fr. szyjki dużego naczynia pucharowatego o lekko wygiętym brzegu. Barwa szarobrazowa. Średn. otworu ok. 25 cm, grub. skorupy 1 cm; 6) fr. brzegu lekko wygiętego dużego naczynia pucharowatego o nie wyodrębnionej szyjce i prawie pionowych ściankach. Poniżej brzegu ucho nieforemne z grubego wałka. Barwa szarobrazowa, powierzchnia bez połysku (ryc. 8 h); 7) fr. brzegu naczynia w formie misowatego pucharu lejkowatego. Brzeg lekko wygięty, szyjka łagodnie przechodzi w brzusiec. U nasady szyjki umieszczone jest ucho z nieforemnego wałka. Barwa szarożółta, w przełomie szara, powierzchnia nierówna, bez połysku (ryc. 8 j); 8) fr. szyjki dużego naczynia pucharowatego o brzegu lekko wygiętym. Barwa szarobrazowa, średn. otworu ok. 30 cm, grub. skorupy 1,1 cm; 9) fr. brzegu naczynia workowatego z listwą zdobioną dołkami wykonanymi patykami. Barwa szara, powierzchnia nierówna (ryc. 8 i); 10) fr. zniszczonego brzegu dużego naczynia workowatego z listwą ze śladem dołków. Poniżej listwy na brzuścu ślad obmazywania (ryc. 8 c); 11) mały fr. brzegu naczynia z listwą szeroką na 2,5 cm. Barwa ceglastobrazowa, w przełomie szara, grub. skorupy 0,7 cm; 12) fr. brzegu czarki lub kubka o wyodrębnionej szyjce, baniasto zaokrąglonym brzuścu z załosem nisko nad dnem. Barwa szara (ryc. 8 a); 13) fr. brzegu misy o niskiej szyjce, wydętym brzuścu z guzkiem poziomym. Barwa niejednolita żółtoceglasta z czarną plamą (ryc. 8 f); 14) fr. brzegu, podciętego od zewnątrz, naczynia bez szyjki, o ściankach nachylonych do wewnątrz. Barwa żółtoceglasta, w przełomie szara (ryc. 8 d); 15) fr. brzegu naczynia bez szyjki o ściankach nachylonych do wewnątrz. Barwa szarobrazowa (ryc. 8 e); 16) fr. brzegu naczynia o niskiej, lekko rozchylonej szyjce z guzem u nasady szyjki. Barwa żółtoceglasta, w przełomie szara, grub. skorupy 0,7 cm; 17) fr. brzuśca dużego naczynia z nalepionym guzkiem w formie płaskiego krążka. Barwa żółtoceglasta, w przełomie i wewnątrz szara (ryc. 8 g); 18) fr. brzuśca dużego naczynia, zapewne amfory z uchem wykonanym z grubego wałka. Barwa żółtoceglasta, w przełomie szara, powierzchnia zewnątrz matowa, wewnątrz z połyskiem, grub. skorupy 0,9; 19) ucho wykonane ze spłaszczonego wałka, prawdopodobnie od kubka. Barwa szara (ryc. 8 m); 20) ucho kolankowate z dużego naczynia. Barwa szarożółta, w przełomie szara (ryc. 8 l); 21) ucho w formie poziomo przekłutego guza o ściętym wierzchołku. Barwa szarożółta, w przełomie szara (ryc. 8 n); 22) 6 den z średn. od 4,5 do 10 cm; 23) fr. dna naczynia o chropowatej powierzchni, niestarannie uformowanego. Barwa żółtoceglasta, w przełomie szara; 24) 1/2 przęślika obustronnie wypukłego o spłaszczonej krawędzi obwodu. Barwa szara (ryc. 8 k); 25) mały odłupek z surowca wieku jurajskiego typu G; 26) nieokreślone narzędzie kościane wykonane z żebra bydłowego lub końskiego; 27) łopatką owcy lub kozy ze śladami obróbki i użytkowania.

Jama 10

Jama rysowała się wyraźnie jako niewielkie, regularnie koliste zaciemnienie o średn. 1,10 cm. Jama była głęboka na ok. 0,75 m od powierzchni, rozszerzała się trapezowato ku dołowi i posiadała płaskie dno (ryc. 9). Wypełnisko stanowiła szara sypka próchnica z rozproszonymi grudkami polepy. Charakterystyczne były wytrącenia wapienne zabarwiające na biało obrzeżenia ścian i dno jamy. Jama zawierała stosunkowo liczny materiał ceramiczny i kości zwierzęce.

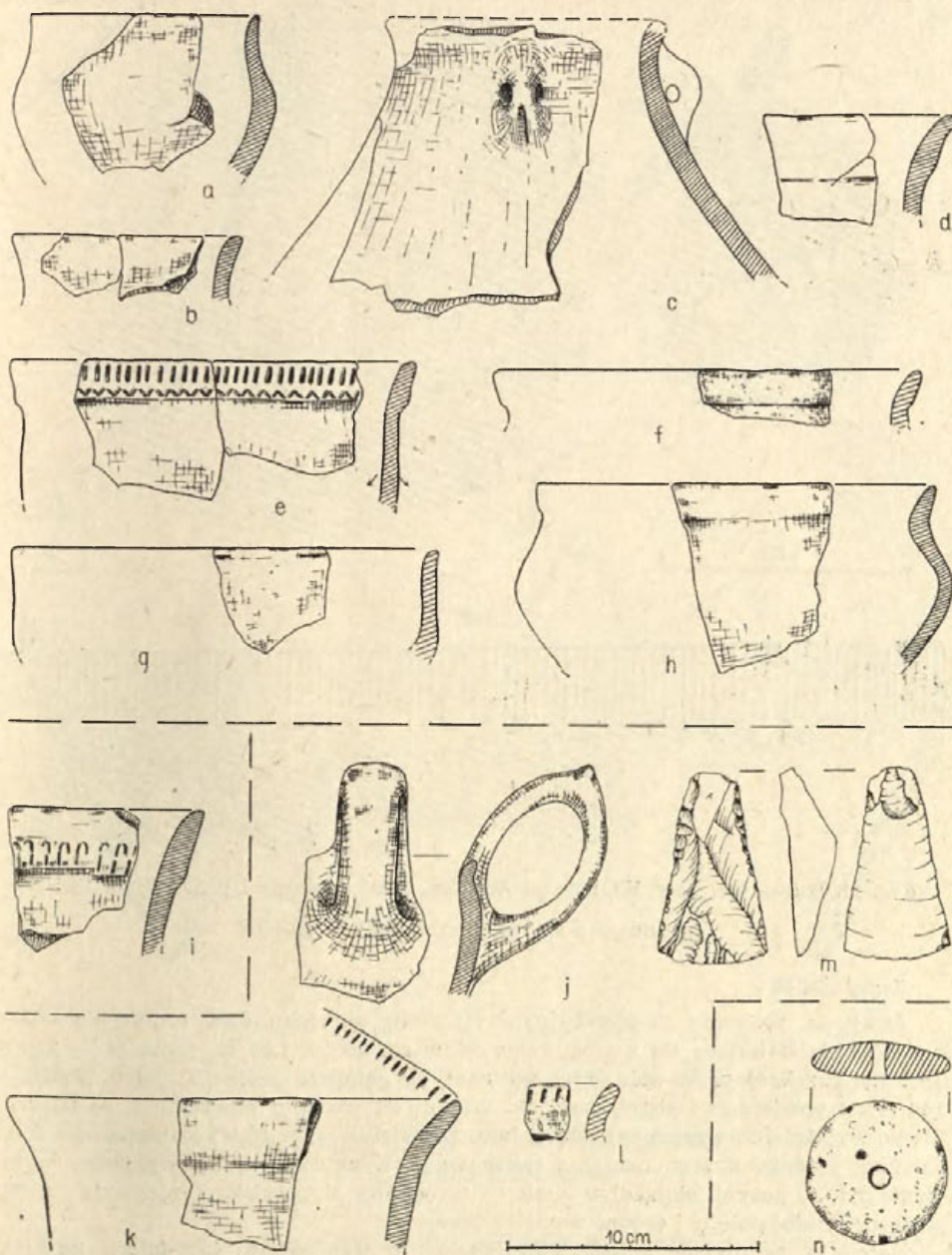
Inwentarz składa się z 151 fr. ceramicznych, z których wyróżniono 14 na-

czyń, 2 wyroby krzemienne, 1 narzędzie kościane, 30 kości zwierzęcych: 1) fr. dużego pucharu lejkowatego. Barwa szarozółta, w przełomie szara, powierzchnia nierówna, grub. skorupy 1,1 cm; 2) fr. brzegu naczynia workowatego z listwą, barwa szarobrązowa (ryc. 10 d); 3) fr. brzegu niedużego naczynia workowatego o niewyodrębnionej szyjce, z listwą zdobioną ornamentem stempelkowym pionowych słupków i zygzaków. Barwa szara i szaroceglata, w przełomie ciemnoszara (ryc. 10 e); 4) mały fr. grubościennego naczynia, przypuszczalnie z listwą. Barwa ceglata, powierzchnia nierówna, grub. skorupy 1 cm; 5) część amfory o wąskiej szyjce, brzegu lekko wygiętym. Naczynie rozszerza się silnie ku dołowi. Pod brzegiem znajduje się uszko kolankowate z wgłębieniem przy dolnym przyczepie. Barwa żółtoceglasta, w przełomie szara (ryc. 10 c); 6) fr. brzegu zapewne amfory o wąskiej prostej szyj-

Ryc. 9. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Rzut poziomy i profil jamy 10
Ground plan and section of pit 10

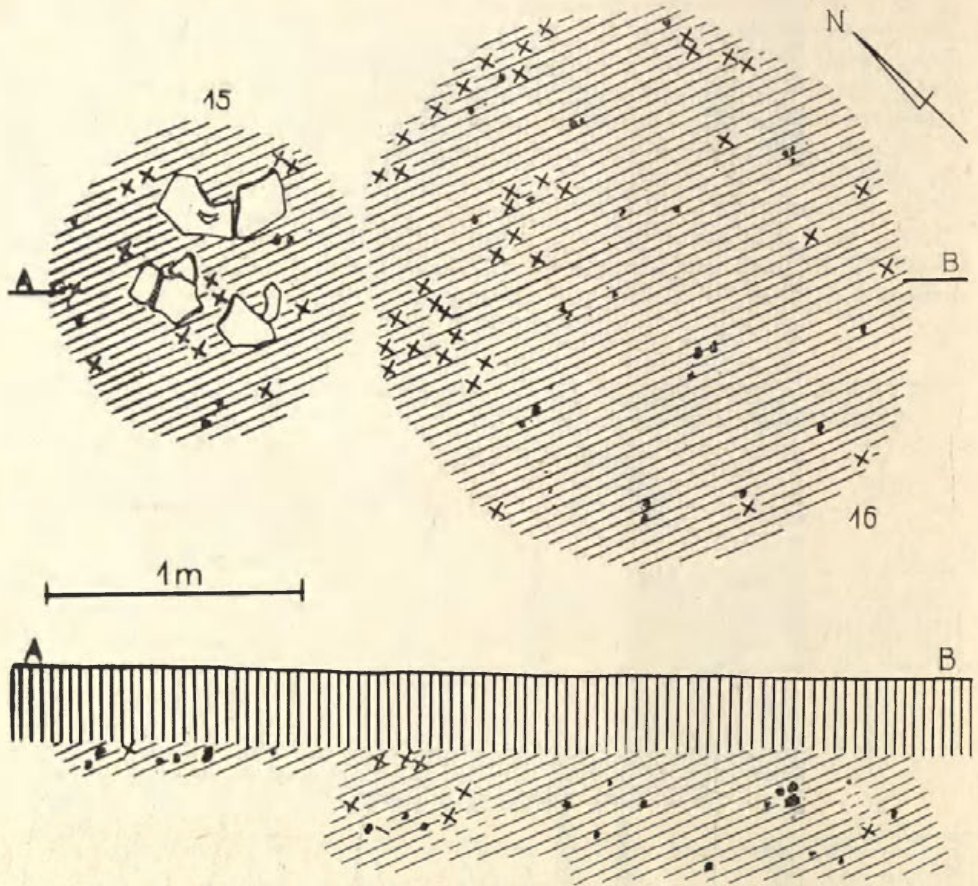
ce. Barwa szarobrązowa (ryc. 10 b); 7) fr. brzegu zapewne amfory o wąskiej szyjce, średn. otworu 10 cm, barwa szarobrązowa, wewnątrz i w przełomie ciemnoszara, grub. skorupy 0,7 cm; 8) fr. kubka o wyodrębnionej prostej szyjce, brzuścu wydętym. Barwa szarobrązowa (ryc. 10 a); 9) fr. brzegu zapewne dużego kubka o średn. ok. 13 cm, ze śladem ucha. Barwa ceglata, grub. skorupy 0,6 cm; 10) ucho zapewne od kubka wykonane ze spłaszczonego wałka z zagłębieniem w środku. Barwa ceglata, szer. 2,6 cm; 11) fr. brzegu miseczki o niskiej szyjce z nałożoną listwą dookołą i silnie wydętym brzuścu. Barwa szarobrązowa (ryc. 10 h); 12) fr. brzegu zapewne płytkiej miseczki o pionowych ściankach. Barwa szara (ryc. 10 g); 13) fr. brzegu naczynia o niskiej cylindrycznej szyjce. Barwa szarobrązowa, grub. skorupy 0,8 cm; 14) fr. brzegu niedużego naczynia z listwą dookołą. Barwa ceglata (ryc. 10 f); 15) fr. brzuśca niedużego naczynia z uszkiem wykonanym z wałeczka. W glinie domieszka piasku i skorup tłuczonych. Barwa ceglata, grub. skorupy 0,8 cm; 16) ucho kolankowate z załomem pod kątem prostym z dużego naczynia. Barwa szarozółta, grub. skorupy 1,1 cm; 17) fr. dna o charakterystycznej niestarannej fakturze. Barwa ceglata; 18) 2 małe odłupki z krzemienia świciechowskiego; 19) 1 fr. kości ze śladami obróbki.

Ryc. 10. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka:

a-h — ceramika z jamy 10; *i* — ceramika z jamy 15; *j-m* — zabytki z jamy 16; *n* — przęślik z jamy 17

a-h — pottery from pit 10; *i* — pottery from pit 15; *j-m* — artifacts from pit 16; *n* — spindle-whorl from pit 17

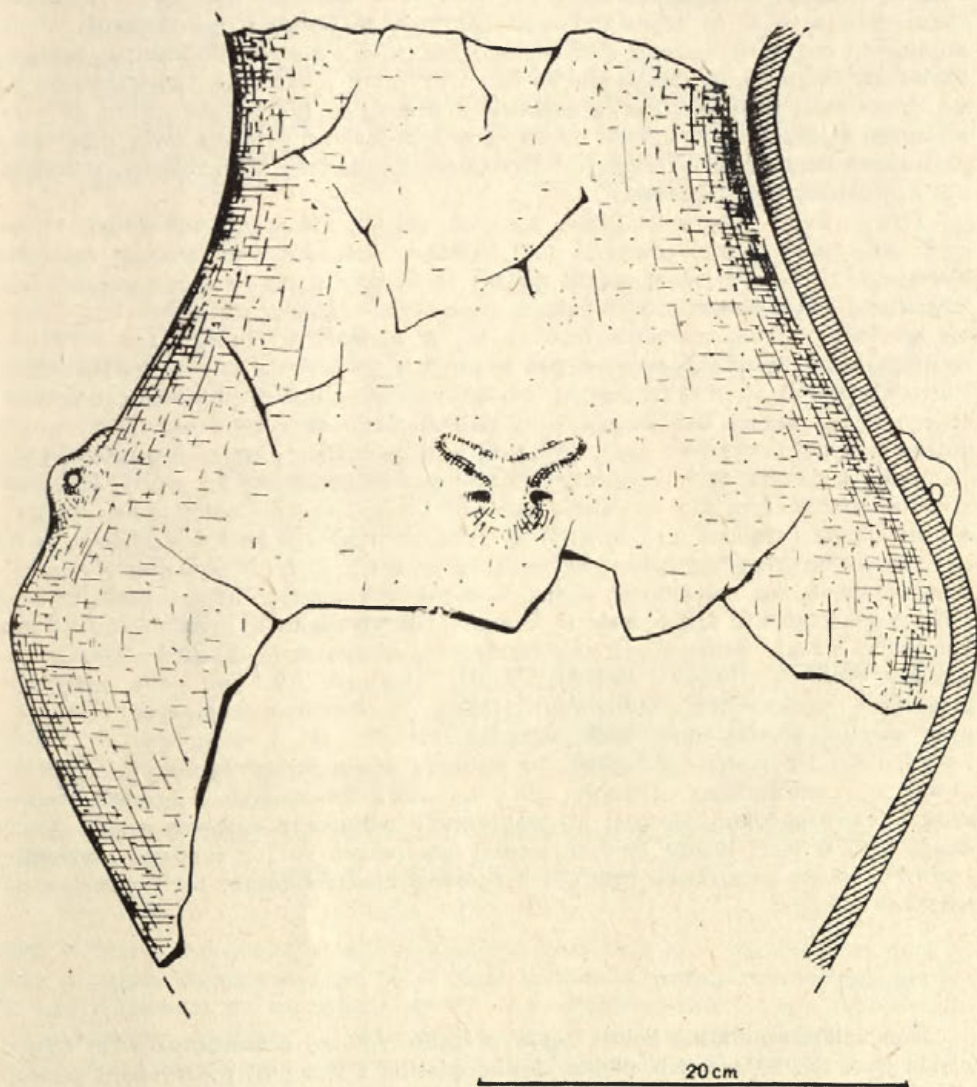

Ryc. 11. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Rzut poziomy i profile jam 15 i 16
Ground plan and sections of pit 15 and 16

Jamy 15 i 16

Jamy na poziomie eksploracyjnym rysowały się jako dwa regularnie koliste zaciemnienia stykające się z sobą. Jama 15 miała średn. 1,20 m, jama 16 — 2,10 m (ryc. 11). Przekrój przez obie jamy wykazał, że mniejsza jama 15 jest b. płytka — 0,40 m od powierzchni ziemi, czyli ok. 0,10 m od poziomu eksploracji, co uniemożliwiło wyjaśnienie wzajemnej relacji jam. Niewielka jama 15 wypełniona była fragmentami jednego dużego naczynia zasobowego. Z układu skorup wynikało, że naczynie było w pozycji stojącej w jamie. W próchnicy wypełniska znajdowały się rozproszone grudki polepy i drobne węgielki drzewne.

Jama 16, regularnie kolista, rozszerzała się trapezowato ku dołowi (ryc. 11). Średnica stropu jamy wynosiła 2,10 m, dna — 2,40 m, głęb. od powierzchni 0,80 m. Bardzo charakterystyczne było dno jamy, w zasadzie płaskie, tylko w części północnej płytsze, oddzielone od głębszej części jamy 0,10 m stopniem. Wypełnisko stanowiła szarobrazowa próchnica z przekładkami żółtego lessu, licznymi węgielkami drzewnymi, grudkami polepy. Na dnie jamy znajdował się kamień o średn. ok. 0,25 m.

Ryc. 12. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Naczynie z jamy 15
Vessel from pit 15

Inwentarz jamy 15 składa się z 44 fr. ceramiki, z których większość należy do jednego większego naczynia zasobowego. Wyróżniono 5 naczyń. Ponadto w jamie znajdowały się 4 wyroby krzemienne, 1 narzędzie kościane i 3 kości zwierzęce: 1) duże naczynie zasobowe w typie amforowatym o wysokiej szyi, brzuscu dwustożkowatym. Na załomie brzusca 4 małe uszka poziomo przekłute z wąsami plastycznymi przy górnym przyczepie ucha, skierowanymi ku górze. Barwa ciemnoszara, powierzchnia zniszczona (ryc. 12); 2) fr. dużego naczynia workowatego

z listwą zdobioną stempelkiem w formie haczyków. Barwa szarozółta, w przełomie szara (ryc. 10 i); 3) fr. brzuśca dużego naczynia ze śladami obmazywania. Grub. skorupy 1,1 cm; 4) fr. brzuśca niewielkiego naczynia z małym, podłużnym guzkiem. Barwa szarobrazowa. Grub. skorupy 0,7 cm; 5) fr. brzuśca naczynia o charakterystycznie chropowatej fakturze. Barwa ceglasta z odcieniem fioletowym. Grub. skorupy 0,5 cm; 6) 4 odłupki — 2 średnie i 2 małe, w tym jeden z surowca świeciechowskiego, reszta z surowca nieokreślonego; 7) narzędzie kościane, nieokreślone, wykonane z żebra bydłęcego lub końskiego.

Inwentarz jamy 16 składa się z 51 skorup, z których wyróżniono 11 naczyń, jednej siekierki krzemiennej i 11 wyrobów krzemiennych, jednego narzędzia kościanego, 20 kości i jednej muszli małża: 1) fr. brzegu niewielkiego pucharu lejkowego z ornamentem stempelkowym pionowych słupków na wewnętrznej stronie kołnierza. Barwa szarozółta (ryc. 10 k); 2) b. mały fr. brzegu z ornamentem stempelkowym pionowych słupków pod krawędzią, zapewne z pucharu lejkowego. Barwa szara (ryc. 10 l); 3) fr. prostego brzegu zapewne pucharu lejkowego o średn. otworu 22 cm. Barwa ciemnoszara, silny połysk. Grub. skorupy 1 cm; 4) fr. brzegu dużego naczynia pucharowatego o wyraźnie wyodrębnionej, stosunkowo niskiej szyjce. Średn. szyjki ok. 22 cm. Skorupa wtórnie przepalona, grub. 0,9 cm; 5) fr. kubka z uchem taśmowatym silnie wyniesionym nad brzeg. Ucho ma ostry załom na zgięciu. Barwa szaroceglasta (ryc. 10 j); 6) fr. ucha taśmowatego ze spłaszczonym wałką szer. 2,4 cm, zapewne od kubka. Barwa szarobrazowa; 7) fr. brzegu naczynia o niskiej szyjce, lekko rozchylonej. Gлина z domieszką piasku, barwa szarobrazowa, grub. skorupy 0,9 cm; 8) 2 b. małe fr. brzegów, barwa ceglasta, grub. 0,7 cm i 1 cm; 9) mały fr. brzegu naczynia o charakterystycznej niestarannej fakturze. Gлина z domieszką roślinną, barwa ceglasta, grub. skorupy 0,7 cm; 10) mały fr. brzuśca z ornamentem żłobkowym. Gлина z domieszką piasku i tłuczonych skorup, barwa szara, grub. skorupy 0,6 cm; 11) 7 odłupków — 3 małe i 4 średnie; 5 z surowca jurajskiego. 2 z surowca wieku jurajskiego typu G, 1 średni odłupek mikrołuskany użytkowo; 12) 1 fr. wióra doborowego z surowca wołyńskiego, prawdopodobnie sierpeca; 13) siekierka z odłupka z surowca wieku jurajskiego typu G (ryc. 10 m); 14) 3 fr. siekier gładzonych — 1 z surowca pasiastego, z surowca wieku jurajskiego typu G i z surowca nieokreślonego; 15) 1 nieokreślone narzędzie kościane.

Jama 17

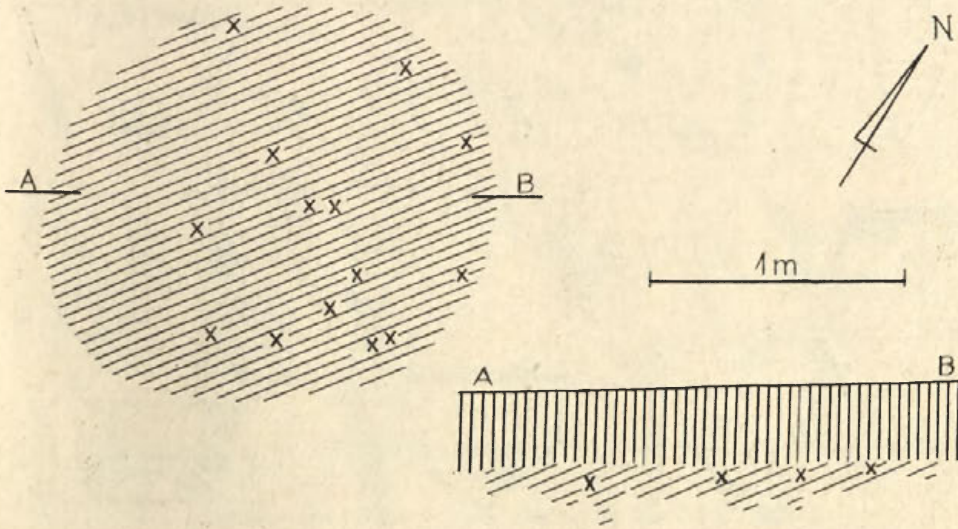
Jama miała regularnie kolisty zarys o średn. 1,70 m, o szarobrazowym zabarwieniu (ryc. 13). Była ona b. płytka — dno płaskie z licznymi przeryciami gryzoni zalegało na głęb. 0 3,5m od powierzchni. W próchnicy wypełniska było dużo drobnych bryłek polepy i b. mało zabytków: 1) mały charakterystyczny fr. brzuśca dużego naczynia; 2) przęślik płaski o ściętej krawędzi obwodu. Barwa szarozółta (ryc. 10 n).

Na inwentarz jam składa się stosunkowo duża ilość kości zwierzęcych --- 434 szczątki, z czego pod względem gatunków zostało określonych 185 szczątków (zob. tabela 2).

W warstwie ziemi ornej zdjętej z badanej powierzchni znajdowała się 1/3 materiału ceramicznego o cechach zbieżnych z materiałami pochodzącymi z jam. Zbieżność cech zaobserwowano również w stosunku do materiałów powierzchniowych znajdujących w różnych, nieraz znacznie oddalonych — ponad 1 km — częściach stanowiska.

Na tabeli 1 zestawiono także materiały ceramiczne pochodzące z ziemi ornej w rozbiciu na odcinki arów. Na ryc. 14 przedstawiono najcharakterystyczniejsze formy. Zaobserwowano, że wśród materiału ceramicznego z ziemi ornej zalegającej nad obiektem 6 (ar 81) oraz obok (ar 82) znaczna część skorup jest wtórnie przepalona, co mogłoby mieć związek z paleniskowym charakterem tego obiektu.

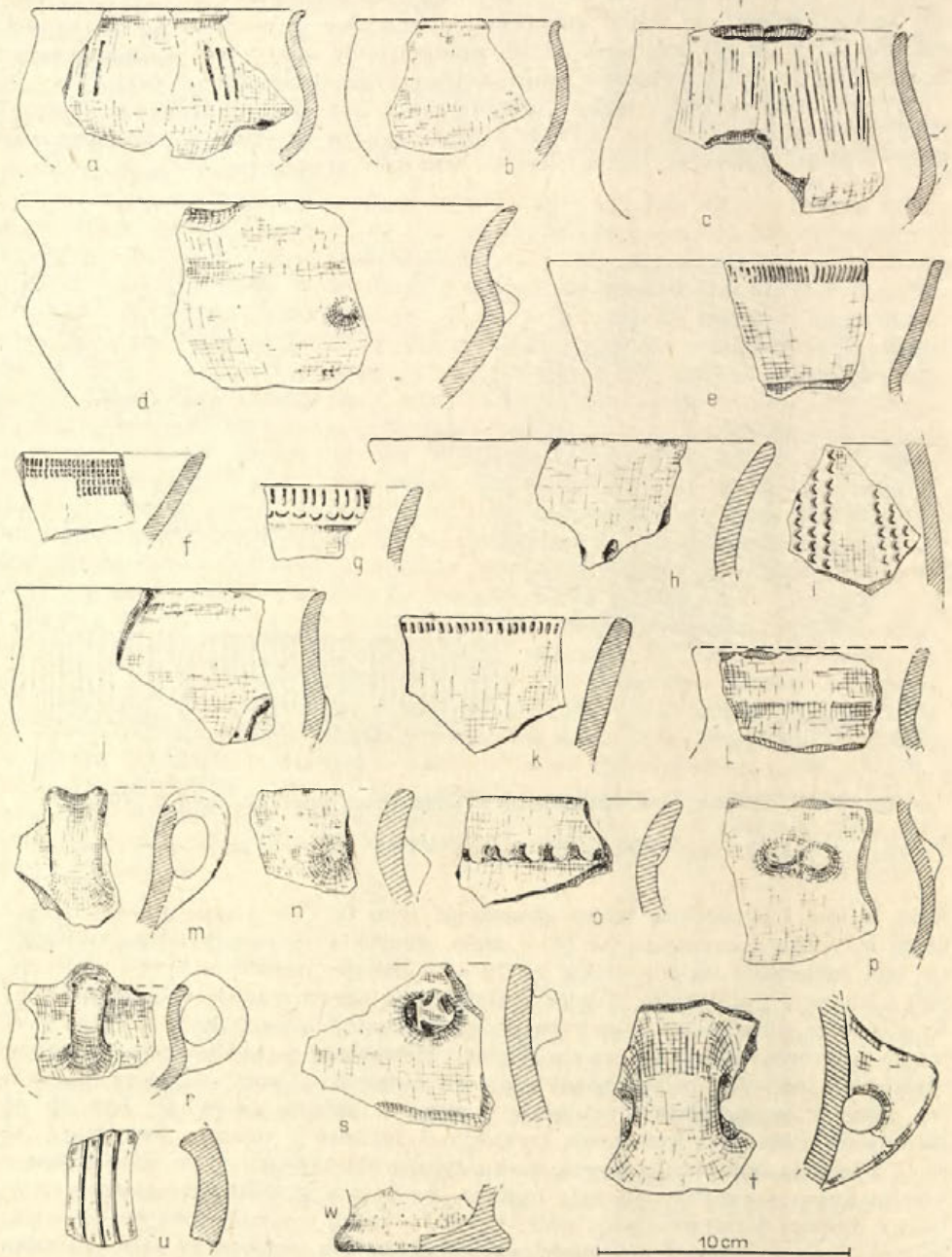
Z ziemi ornej pochodzą także 4 przeszliki (ryc. 15 a—d), 3 ciężarki tkackie (ryc. 15 f), 10 narzędzi kościanych, z czego 3 były zapewne szydłami, 1 rodzajem szufelki z łopatki zwierzęcej, 1 dłuto oraz 38 wyrobów krzemiennych: ar 77 — 3 od-

Ryc. 13. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Rzut poziomy i profil jamy 17

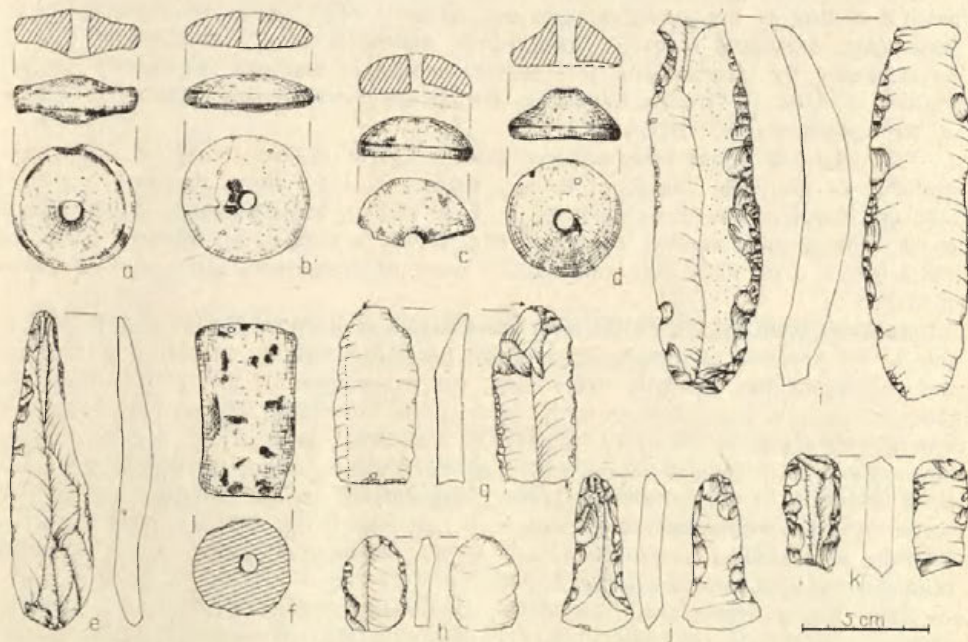
Ground plan and section of pit 17

łupki, w tym 2 z surowca wieku jurajskiego typu G, 1 — z narzutowego bałtyckiego; fr. wióra doborowego. Ar 78 — mały odłupek z surowca jurajskiego; wiertnik tępy kołkowany na surowcu. Ar 79 — 4 odłupki średnie, w tym 1 pierwszej serii z surowca jurajskiego; 1 wiór nieforemny z surowca wieku kredowego typu K; wiórowiec jednoboczny z surowca wieku jurajskiego typu G (ryc. 15 i); fr. zwężonego wiórowca łuskanego prawie stromo, wierzchołek na pół drapaczowy, starty użytkowo, z surowca świciechowskiego (ryc. 15 k); fr. sierpa — prawy bok drobno łuskany, wyświecony i zatępiony z surowca świciechowskiego; odłupek od półwytworu siekiery z krzemienia jurajskiego; łuszczeń z surowca jurajskiego. Ar 80 — 3 średnie odłupki z surowca wieku jurajskiego typu G, jeden mikrołuskany; wiór nieforemny, fragmentarycznie łuskany, z surowca jurajskiego; wiórowiec obuboczny drobno- i mikrołuskany, wierzchołek b. wąski, z surowca świciechowskiego (ryc. 15 e); fr. sierpa mikrołuskanego obustronnie z surowca świciechowskiego (ryc. 15 g); wiertnik tępy z surowca świciechowskiego (ryc. 15 h); mikrosiekierka z surowca świciechowskiego (ryc. 15 j); odłupek z siekiery lub spodka z krzemienia świciechowskiego; łuszczeń z surowca bałtyckiego. Ar 81 — 7 odłupków, 3 z surowca wieku jurajskiego typu G, 1 z okazów mikrołuskany; uszkodzony drapacz

Ryc. 14. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Ceramika z ziemi ornej nad wykopem z 1969 r.

Pottery from arable soil above the trench of 1969

Ryc. 15. Bronocice, pow. Kazimierza Wielka. Zabytki z ziemi ornej nad wykopem z 1969 r.

Artifacts from arable soil above the trench of 1969

(drapisko ułamane) wykonany na sierpcu bez śladów wyświecenia żniwnego, wierzchołek sierpeca ułamany, z surowca świeciechowskiego; łuszczeń. Ar 82 — 4 odłupki średnie; fr. szerokiego przepalonego wióra; narzędzie zębate na odłupku z surowca jurajskiego; fr. odłupka od tłuka z surowca jurajskiego; łuszczeń od tłuka.

BARBARA BURCHARD

TEST EXCAVATIONS OF A TRB SETTLEMENT AT BRONOCICE, DISTRICT OF KAZIMIERZA WIELKA, IN 1969

The site at Bronocice was discovered by J. Kruk¹ in 1967 and explored by means of sondages by this writer in 1969³. The site lies in the centre of the Little Polish Upland, on a prominent hill with steep slopes dropping on N and S to the valley of the river Nidzica (fig. 1). The hill is covered by cultivated fields with brown soil formed on loess. On account of its geographical position it can be classified as a typical TRB upland site². The distribution of TRB artifacts on the surface of the hill has allowed us to estimate the size of the site at approximately 1300 × 250 m.

The test excavation of 200 sq. m has revealed 27 features and a large dark patch probably of archaeological and not natural origin, since the overlying cultural layer contained a lot of daub rubble, potsherds and animal bones (fig. 2). As suggested by observations, this feature seems to resemble elongated concentrations of daub at Gródek Nadbużny, which are interpreted as traces of houses of the „ploshtchadki” type⁴.

Only eight pits have been explored (nos. 2, 6, 7, 8, 10, 15, 16 and 17). They were probably of domestic character. Except feature 6, they were circular in ground plan and trapeze-like in section (figs. 3, 7, 9, 11, 13). Most features were shallow, probably because of erosion. Feature 6 (fig. 7) was a kind of an oven of undefined character. It had niche-like construction and its loess east side showed traces of fire.

Artifacts from pit 2 were the most numerous and diagnostic (figs. 3, 5, 6, table 1). Due to the analysis of pottery it has been possible to define in terms of typology and chronology the elements which form the substratum of the TRB culture and those which are associated with the pre-Baden Boleráz group (groove ornament, a mug with a groove ornament forming a „Wolfzahn” pattern [fig. 5 a, b], profiled bowls [fig. 4 b, g], storage vessels with a notched plastic rib at the rim and a rusticated body [fig. 8 c]). The third group distinguished in the Bronocice pottery is represented by forms associated with the materials from Wyciąże and Książnice Wielkie, defined by J. K. Kozłowski as the Wyciąże-Książnice group¹¹, which primarily includes small mugs (fig. 5 k, 14 m, r).

The flint artifacts from Bronocice, both with regard to typology and the variety of materials used, are closely linked with the TRB flint industry in this area.

It seems possible that the site at Bronocice will allow us to distinguish a cultural group belonging to the late TRB horizon and containing adapted Boleráz elements. The estimated size of the site and the density of its build-up suggest that it could not be of a transient character. Further excavations in the region of Bronocice will perhaps show that habitation sites in the area between the Nida and Nidzica (which so far has yielded unassociated finds only), usually assigned to the Baden culture, represent in fact the late phase of the TRB culture with early Baden elements. It seems possible that in the south-western part of Little Poland the Bronocice group had lasted until the appearance of the Baden culture proper, and that it had formed a barrier to the expansion of the latter into the Little Polish Upland.

The period, which coincides with the late TRB horizon and with the infiltration of early Baden elements into south-western Little Poland, is marked by extremely complex cultural relations. Apart from the materials of the Bronocice type, characterized by the distinct preponderance of TRB substratum with Boleráz influences, there occur in this area materials of the Wyciąże-Książnice type, which in J. K. Kozłowski's view show links with the local late Polgar groups and are contemporaneous with the Boleráz group. These materials, too, show links with the Bronocice finds. Moreover, this area has yielded a group of materials of the Niedźwiedz type (pit 29) which betray unmistakable TRB substratum and also seem to show links with the late TRB phase in Moravia (Ohrozim type ?). The fourth group is represented by materials of the Boleráz group, recorded in the caves of the Kraków—Częstochwa Jura^{43—45}. The last seems to reflect the migration of human groups from the south in search of flint.

The groups of finds mentioned above belong to the same chronological horizon. For the time being, however, it is impossible to establish a more precise sequence of all these events.